

ZSILÁK MÁRIA

A SZLOVÁK NYELV

A szlovák népnév, a nyelv elterjedtsége

A szlovák nyelv helye a szláv nyelvcsaládon belül

Szlovák nyelvjárások

A szlovák irodalmi nyelv története

A szlovák nyelv szókincse a nyelvi kontaktusok tükrében

Ajánlott szakirodalom

A SZLOVÁK NÉPNÉV, A NYELV ELTERJEDTSÉGE

A szlovák népnév, (*Slov-ák, Sloven-ka, Slov-áci*) amelyből a nyelv elnevezése is származik (*sloven-ský*) etimológiája nem tisztázott. A vonatkozó irodalom szerint a szlávok szállásterületének peremvidékén élő szláv törzsek neve származik a * *Slověn-* összláv töből. A magyarban a szlovákok eredeti neve a szlovénekkal és horvátokkal együtt *tót*, amelyet számos helynév és vezetéknév is őriz. A *tót* név végső fokon indogermán eredetű, azonos a litván *tauta* 'nép' és a germánokra alkalmazott *teuton* 'idegen' kifejezéssel (v.ö. horvátszerb *tuđ*, német *deuts*). Negatív érzelmi töltete a 19. század végétől alakult ki. A *szlovák* etnonimum először 1458-ból adatható *sclauus slovak* formában. A szlovákok elnevezésére hosszan tartotta magát az *ausztriai szlávok* elnevezés is, ill. az Osztrák Császárság és Magyar Királyságon belül a *szlávokon* gyakran szlovákok értendők, a pontos értelmezést a szövegek környezet határozza meg.

A szlovák nyelv a Szlovák Köztársaság hivatalos nyelve, amelyet az országon belül 4 és fél millióan beszélnek anyanyelvként. Csehországban mintegy 400 ezer szlovák él, Magyarországon és Jugoszláviában 80 ezerre tehető a szlovák kisebbséghez tartozók száma. Az Amerikai Egyesült Államokban kb. 300 ezren élnek, közülük sokan beszélik még a nyelvet. Nagyobb szlovák emigráció található Kanadában is. Európa szinte minden országában él kisebb-nagyobb számú szlovák kisebbség, s számolni kell szlovák anyanyelvű emigránsokkal Ausztráliában is.

E határon túli csoportok történelmileg eltérő körülmények között kerültek mai lakhelyeikre, identitástudatukat és anyanyelvük jellegét ill. az anyanyelvvvel szembeni attitűdjüket ezért eltérő vonások jellemzik.

A magyarországi szlovák kisebbség a 18. században egy államalakulaton belül a kompakt nyelvterületből kiszakadva került mai, délebbi lakhelyeire. A migráció társadalmi, gazdasági okokra vezethető vissza. E migráció nyomán kerültek szlovákok a volt Jugoszlávia területére (ma Jugoszlávia és Horvátország), Romániába és Bulgáriába is, Plovdiv környékére. (Bulgáriából azonban az 1946-48-as csehszlovák-magyar lakosságcsere idején gyakorlatilag mindannyian Csehszlovákiába repatriáltak.)

A nyugat európai országokba és Amerikába a 20. századi gazdasági válságok idején kerültek nagy számban. Jelentős volt a szlovák politikai emigráció ezen országokba a második világháború végén 1945-ben és 1968-ban.

A SZLOVÁK NYELV HELYE A SZLÁV NYELVCSALÁDON BELÜL

A szlovák, a cseh, lengyel, felső- és alsószorb nyelvekkel együtt, a szláv nyelvek nyugati csoportjához tartozik, de több vonása a déli és keleti szláv nyelvek fejlődését követi. Ezt a következő nyelvi jelenségek támasztják alá:

- a *kvet* 'virág', *hviezda* 'csillag' alalok a nem nyugati szláv *cvet*, *zvezda* formákkal szemben
- az *l* epentetikum hiánya a *zem* 'föld', *konope* 'kender' szavakban a *zem'la*, *konop'la* formák ellenében
- a *dl*, *tl* mássalhangzó csoport megléte az igék múltidejű alakjaiban *padla* 'leesett', *plietla* 'font' a nem nyugati szláv nyelvekre jellemző *pala*, *plela* féle alakokkal szemben
- a *všetci* 'mindenki', *všetko* 'minden', *všeljaký* 'mindenféle' névmás formája a *vse*, *vsjo* alakok ellenében, amely a szláv nyelvek keleti és déli szláv csoportjaira jellemző
- továbbá az összláv **dj*, **tj* mássalhangzó csoport helyén a *dz*, *c* megléte a *medza* 'mezsgye', *svieca* 'gyertya' típusú szavakban, az egyéb szláv nyelvek *ž*, *č*, *d*, *ć*, *žd*, *št*, *g*, *k* reflexióval szemben amelyek *meža*, *sveča*, *meda*, *sveća*, *mežda*, *svešta*, *mega*, *svek'a* alakokat eredményeznek.

Némely nyelvi jegyek azonban arra utalnak, hogy a középszlovák nyelvterület szorosabb kapcsolatban állt a déli szláv nyelvekkel. Ezt példázzák a *rakyta* 'rekettyefűz, *Salix caprea*', *laket* 'könyök' féle alakok, amelyek nyugati szláv formái *rokyta*, *loket*, a *šilo*, *salo* formák, a nyugati szláv *šidlo* 'ár', *sadlo* 'háj' alakokkal szemben, az összláv 2. palatalizáció nyugati szláv nyelvektől eltérő reflexiója, amelyre a *Česi* 'csehek', *mnísi* 'szerzetesek', *valasi* 'juhászok' szavak utalnak, a nyugati szláv formák *Češi*, *mníši*, *valaši*, a *nesieš* 'hozol', *berieš* 'szedsz', *pletieš* 'fonsz' igealakok a nyugati szláv *nesěš*, *bereš*, *pleteš* féle igékkel állíthatók párhuzamba – a középszlovák igealakok tövének témája megnyúlt az újakut kialakulása eredményeképpen, ami ugyancsak déli szláv sajátosság, ilyennek számít a középszlovák nyelvjárások déli csoportjának egy részében meglévő –*mo* t.sz. első személyű jelen idejű igerag *kosímo* 'kaszálunk', *robímo* 'dolgozunk'. A nem nyugati szláv jellegzetességek közé sorolhatók még *krava* 'tehén', *slama* 'szalma' féle formák, a nyugati szláv alakokban a magánhangzó hosszúsága megmarad *kráva*, *sláma*, kvantitásbeli különbségeket őriznek a *ramená* 'karok', *mestá* 'városok' szavak a nyugati szláv nyelvekben rövidülő *ramena*, *města* formák ellenében. Különbségek mutatkoznak az *r* szonáns előfordulásában: *krv* / *krev* 'vér', továbbá a protetikusan *j* használatában: *ihla* / *jehua* (északnyugati szlovák nyelvjárási forma) v.ö. cseh *jehla* 'tű'.

A bemutatott nyelvi jelenségek rávilágítanak arra, hogy a szlovák nyelv azon sajátosságai, amelyek alapján elkülönül a nyugati szláv nyelvcsoporthoz belül, már az összláv makrodialektus keretei között kialakultak.

A középszlovák nyelvjárások (s e nyelvjárások révén a szlovák irodalmi nyelv) bemutatott nyugati szláv nyelvektől eltérő jegyeiből kiindulva a szlovák nyelv genézisére különböző elméletek születtek, amelyek kétfajta nézet mentén differenciálódnak:

- a szlovák nyelv összláv alapja nem homogén
- a szlovák nyelv homogén összláv alapból fejlődött.

A szlovák nyelv nem homogén összláv alapját feltételező teóriák közül a legrégebbi Czambel S. nevéhez fűződik. Czambel úgy vélte, a szlovákok mind etnikai, mind nyelvi tekintetben a történetiség során a szláv nyelvek déli csoportjához tartoztak. A következő nyelvi jegyeket tartja bizonyító értékűnek: az igék –*m* ragját e.sz. első személyben (*kupujem* 'veszek'), a semleges nemű melléknevek *dobruo* 'jó' alakját, a nőnemű főnevek t.sz. genitívuszi *sestár* 'nővéreket' típusú alakjait, a kemény *r* meglétét a kemény-lágy pár helyett (*reč* 'beszéd', *tvár* 'arc'), a *šilo*, *salo* féle alakokat, a kvantitás némely jelenségeit, továbbá a *toplí* 'meleg', *gríč*, *zaobaliti* 'becsomagolni', *Rázpuštie* (helynév, köznévként 'útelágazás')szavak meglétét a szlovák nyelvben.

A kelet-szlovák nyelvjárásokat Czambel részben lengyel, részben pedig ukrán eredetűnek tartja.

Berstein, B. S. is azon a véleményen van, hogy a szlovák nyelv nem homogén ősszláv alaptól fejlődött ki, ő azonban úgy véli, hogy a középszlovák dialektusok nem nyugati szláv elemektől fejlődtek ki, hanem a közép-szláv etnikai és nyelvi kontaktus eredményezte. Hipotézisét a következő nyelvi elemekkel támasztja alá: az ősszláv *ort-olt-* likvid metatézis eredménye a középszlovák nyelvjárásokban *rat-, lat-*, a második ősszláv palatalizáció *ch – s* hangváltást eredményez, a lágy és kemény *r* összeolvad, a nőnemű főnevek e.sz. instrumentális ragja *-ou*, datívuszban és lokatívuszban a *ruki* 'kezek', *nohi* 'lábak' típusú alakok vannak a *ruke, nohe* nyugati szláv típusú formák helyett, a vokatívusz megszűnését is ide sorolja, továbbá az igék t.sz. első személyű *-mo* ragját és a névmások *teb-, -seb-* töveit.

A kelet-szlovák nyelvjárásokat ő is részben ólengyel, részben óukrán eredetűnek tartja. Ezt a gondolatot fejti ki elméletében Hnatiuk, is. V. Buzuk, P. úgy véli, hogy a cseh és ukrán etnikum közvetlen szomszédságban élt a prehistorikus korban, amely szomszédság a déli szláv eredetű szlovák etnikum beékelődése folytán megszakadt.

A nyugati és déli szláv népeesség ill. nyelv keveredését feltételező elméletek közül Kniezsa Istvánról kell bővebben szólnunk. Kniezsa úgy véli, hogy a Vág déli vonalától Gömör megye keleti határáig húzódott a prehistorikus korban a nyugati és déli szláv etnikai határvonal. Továbbá a tatárjárás és törökidőszak idején több migrációs hullám zajlott le középszlovák területen, melynek folytán a szomszédos nyugati és déli szláv népcsoportok keveredtek egymással. Ennek tudható be a déli szláv elemek megléte a középszlovák nyelvjárásokban. A következő jelenségeket értékeli déli szláv elemként: a likvid metatézis *rat-, lat-* reflexióját (*rakita, lakeť*), a *dl, tl* mássalhangzó csoport egyszerűsödését (*šilo, omelo* 'fagyöngy'), a második ősszláv palatalizáció eredményét (*Česi, žeňisi* 'völegények'), az *l'* epentetikum maradványát a helynevek írásában nyelvemlékekben *Hleulan* (1276.) *Ryblyen* (1323.), és az *-ince* végződésű helyneveket *Behynce, Čeladince*.

A déli szláv elemek meglétét a középszlovák nyelvjárásokban etnikai keveredés következményének tartják a szlovák nyelvészek közül Škultéty, J., továbbá a szlovén Ramovš, F., a holland van Wijk, N., a cseh Chaloupecký, V.

Homogén ősszláv alapot tételez fel Trávníček, F. elmélete, amely szerint a szlovák és cseh nyelv közös őscsehszláv alaptól fejlődött ki, amely a nyugati szláv makrodialektus déli határát képezte. A középszlovák nyelvjárások déli szláv elemeiről úgy vélekedik, hogy újabb keletű jelenségek, a 12.–14. ill. 14.–15. századi hangváltásokhoz köthetők. A *rat-, lat-* meglétét pl. úgy magyarázza, hogy a *rameno, laň* 'szarvasünő' típusú szavak analógiájára keletkeztek, a 2. palatalizáció középszlovák reflexióját a *ch/š, ch/s* alternációjának tartja, a *šilo, zubalo* 'zabla' féle alakokról az a véleménye, hogy a *dl>ll* hangváltást követően a hosszú mássalhangzó egyszerűsödött. A szlovák nyelvtudomány mai álláspontja szerint Trávníček elmélete az első világháború utáni időszakban az I. Csehszlovák Köztársaság idején a csehszlovákizmus ideológiáját volt hivatott támogatni.

Közös őscsehszláv (őscseh) alapot, amelyből a szlovák nyelv kifejlődött, tételez fel Vážný, V. is. Az ő elmélete Trávníčekétől azon a ponton tér el, hogy a középszlovák nyelvjárások déli szláv elemeit (*rat-, lat-, dl, tl > l, ch > s*) ősszláv elemek tartja, meglétüket úgy magyarázza, hogy a déli szláv szomszédos etnikum nyelvéből expanzív módon kerültek a szlovák nyelvbe még a 10. század előtt.

Vážný, V. teóriájához áll közel Stieber, Zds. Elmélete is, aki ugyancsak ősszláv elemek tartja a középszlovák nyelvjárások déli szláv jegyeit. A Vážnýnál ide sorolja még a névmások *teb-, seb-* töveit és az igék jelen idejű t.sz. e.sz. alakjainak *-mo* ragját. A kelet-szlovák nyelvjárásokat azonban lengyel eredetűnek véli. Később ezt a nézetét módosította, a kelet-szlovák nyelvjárások lengyel nyelvvel egyező lengyel-szlovák etnikai keveredéssel magyarázta.

A középszlovák nyelvjárások (és ennek nyomán az irodalmi nyelv) déli szláv elemeit *jugoszlavizmusoknak* (*juhoslavizmy*) nevezi a nyelvtudomány.

A szlovák nyelvészek a szlovák nyelv genézisére vonatkozó elméletei a jugoszlavizmusok megítélése mentén kapcsolhatók össze.

Stanislav, J. elfogadta például azt a nézetet, hogy a jugoszlavizmusok expanzív úton kerültek a szlovák nyelvbe, a szlovák nyelvhatárt sokkal délebbre helyezte (Pécs környékére) és kultúrtörténeti tényekkel igyekezett elméletét alátámasztani.

Novák, L. szintén a jugoszlavizmusok ősi voltára helyezte a hangsúlyt s a szlovák nyelv fonológiai fejlődése sajátosságainak feltátásával kívánt e feltételezésének nyomatékot adni. A legrégebbi jelenségnek a likvida metatézis *rat-*, *lat-* eredményét tartja, továbbá a *dl*, *tl > l* hangváltozást. E jelenségeket, továbbá a jerek *a* reflexióját a középszlovák nyelvjárások északnyugati részében a fehér horvátok jelenlétével magyarázza.

Pauliny, E. elmélete abból a régészek által régebben képviselt álláspontból indul ki, hogy a szláv etnikum azon része, amely a középszlovák nyelvjárások hordozójává vált, a Duna–Tisza menti területről elsőként vándorolt a centrális északi területre. Úgy véli, hogy a jugoszlavizmusok egy részét ez az etnikum délebbi szállásterületéről magával hozta. Pauliny a következő nyelvi jelenségeket tartja jugoszlavizmusnak: a *rat-*, *lat-* meglétét, a *dl*, *tl > l* változást, az ősszláv 2. palatalizáció eredményét, továbbá az igék tsz. e.sz. *-mo* ragját, és a létige pl. 3. sz. jelen idejű *sa* alakját.

A szlovák nyelvtudomány mai álláspontját Krajčovič, R. teóriája képviseli, amelyet szerzője migrációs-integrációs elméletnek nevez (*migračno-integračná teória*), s amely a következőképpen foglalható össze:

1. A szlovák nyelv formálódását ősszláv makrodialektusból a migráció utáni időszaként határozza meg (*pomigračné obdobie*), az 5.–6. századra teszi.

A régészeti ásatások újabb eredményei azt támasztják alá, hogy a szlovák nyelvterületet a szláv törzsek több irányból népesítették be. Nyugati és keleti részét északi, északkeleti irányból, középső részét déli, vagy délkeleti irányból a Kárpátok mögötti ősszláv bázisból. Krajčovič elfogadja azt a tézist, hogy a Kárpátok mögötti szláv bázis két makrodialektusra oszlott, az északnyugatra és délkeletre, az északnyugati bázis képezte a nyugati szláv nyelvek alapját, a délkeleti pedig a déli és keleti szláv nyelvekét. Ennek megfelelően a nyugat- és kelet-szláv nyelvjárásokat nyugati szláv típusú hangváltozások jellemzik, a középszlovák dialektusokat pedig déli szláv típusúak.

2. A következő korszakot Krajčovič integrációs korszaknak nevezi (*integračné obdobie*), s a 8.–9. századra teszi. Ebben a korban jelennek meg az első államalakulatok, *Samova ríša*, a Morva Fejedelemség, Nyitrai Fejedelemség, amely a Nagymorva Birodalomban egyesül. E korszakból adathatók azok az ősszláv nyelvi változások, amelyek nyugati szláv és déli szláv reflexióról fentebb részletesen szó esett: az ősszláv szóeleji *kv-*, *gv-*, továbbá a *dj-*, *tj-* hangkapcsolat változása, az *l'* epentetikum megléte ill. hiánya, az *r* szonáns problémája, a prejotáció kérdése, némely jegyek, amelyek a hangsúlyviszonyok változását tükrözik. Az említettekén kívül e korszakra teszi Krajčovič az élő hímnemű főnevek e.sz. instrumentális *-om* ragjának kialakulását, és a semleges nemű főnevek t.sz. nominatívuszában a hosszú végződés megjelenését: *mestá*, v.ö. északnyugati szlovák nyelvjárasi *mjesta*, cseh *města*.

3. A 10.–11. századot Krajčovič a szlovák nyelv konstitutív korszakának nevezi (*konštitutívne obdobie*).

A szlovák nyelv önálló nyelvvé való formálódását a korszakra jellemző hangtani változások alapján a cseh és lengyel nyelvvel összevetve bizonyítja. Az ősszláv *dj* hangkapcsolat reflexiójaként a szlovákban *dz* a csehben *z* állandósult: *medza- meze*. Állandósult a rövid magánhangzó a *vrana* 'varjú', *slama*, *breza* 'nyírfa', *žaba* 'béka' féle alakokban a szlovák nyelvben, v.ö. cseh *vrána*, *sláma*, *bříza*, *žába*, lengyel *wrona*, *sloma*, *brzoza*, *žaba*. Más pozícióban a szótövek magánhangzója hosszú: *vedl* 'vezetett' helyett a szlovákban *viedol*,

nyelvjárási *védel* formák alakultak ki, a csehben megmaradt a *vedl* típus. A lengyel nyelvben a 10. században végbement a diszpalatalizáció a csehben a depalatalizáció bizonyos pozícióban. E hangváltozások a szlovák nyelvben nem mentek végbe, ami arra utal, hogy a 10.–11. században már önálló nyelvvé formálódott. A korabeli hangváltozások a szlovákban a *jerek megszűnése és vokalizációja, a denazalizáció, a kontrakció*. E hangváltozások eltérő eredményeket adnak ill. eltérő módon mennek végbe a nyugat- és kelet-szlovák illetőleg középszlovák nyelvjárásokban.

Krajčovič a szlovák nyelv genézisére vonatkozó migrációs-integrációs elméletét a következőképpen összegzi: a szlovák nyelv önálló szláv nyelv, sajátos ósszláv genézissel. Ósszláv alapja konvergens módon fejlődött, fokozatosan integrálódott egységes nyelvvé, miközben ősi, nyugati szláv és déli szláv jegyeit megőrizte, amelyek a szlovák nyelvjárások alapvető (nyugat- közép- és kelet-szlovák) tagolódásának alapját képezik.

A szlovák nyelv hangrendszerének és morfológiájának történeti változásai a 15. század végére lezárultak. E változások tetten érhetők egyaránt a szlovák nyelvjárásokban és a mai szlovák nyelv rendszerében is.

SZLOVÁK NYELVJÁRÁSOK

A szlovák nyelv két alapvető fontosságú rétege az irodalmi nyelv és a nyelvjárások. A nyelvjárások a nemzeti nyelv horizontális tagozódását tükrözik, hordozó társadalmi rétegeik tekintetében azonban napjainkban érintik a nyelv vertikális rétegződését is. A nyelvjárások a nyelv történeti fejlődésének folyamatában jöttek létre, ma a nyelvi kontinuitást jelképezik. E fejlődési folyamatban a kultiváltabb nyelvi rétegek majd az irodalmi nyelv bázisát képezték. Az irodalmi nyelv és nyelvjárások konstruktív viszonya élő, jelenleg a nyelvjárási lexika is inspirálja az irodalmi nyelv fejlődését.

A szlovák nyelvjárások sajátos jegyeik alapján három nagy csoportra oszthatók: nyugat-, közép- és kelet-szlovák nyelvjárásokra.

A nyugat-szlovák nyelvjárások a hajdani Pozsony (Bratislavská), Nyitra (Nitrianska), Trencsén (Trenčianska), Komárom (Komárňanská), Esztergom (Ostrihomská) megye (župa, stolica) területén található

A középszlovák nyelvjárásokat Hont (Hontianska), Bars (Tekovská), Nógrád (Novohradská), Gömör (Gemesrská), Zólyom (Zvolenská), Liptó (Liptovská), Túróc (Turčianska), Árva (Orava) megyékben beszélik. A kelet-szlovák nyelvjárások területe Abaúj (Abovská), Szepes (Spišská), Zemplén (Zemplínska) Ung (Užská) megye.

E nagy nyelvjárási területek a nyelv történeti változásai egyes jelenségeinek megőrzése tekintetében kisebb területi egységekre oszlanak.

A nyugat-szlovák nyelvjárások északi csoportjába (severná skupina) a Felsőnyitrai (Hornotrenčianske), Kysúcai (Kysúcke), Felsőkysúcai (Hornokysúcke), Alsótrencsényi (Dolnotrenčianske) nyelvjárások tartoznak. A Vágmenti (Považská nárečová podskupina) nyelvjárások csoportját a Vágmenti (Považské), Podjavorinai (Podjavorinské), Myjavai (Myjavské) nyelvjárások alkotják. A délkeleti csoporthoz (Ponitrianska skupina) a Középnitrai (Stredonitrianske) és Alsónyitrai (Dolnonitrianske) nyelvjárások tartoznak, a Középnitrai csoporton belül elkülönülnek a Toplocsányi (Topoľčianske) és Galgóci (Hlohovské) nyelvjárások. A nyugat-szlovák nyelvjárások délnyugati alcsoportját a Nagyszombat környéki (Trnavské), Modori (Modranské) és a Kiskárpátok mögötti terület nyelvjárásai (Záhorské) alkotják, ez utóbbi területből elkülönülnek a Szokolcai nyelvjárások (Skalické).

A középszlovák nyelvjárások elsődlegesen két nagyobb egységet alkotnak, az északi és déli csoportot.

A középszlovák nyelvjárások északi csoportjához tartoznak a Liptói (Liptovské), Árvai (Oravské), Túróc megyei (Turčianske), Felsőnyitrai (Hornonitrianske) dialektusok.

A déli csoportot a Zólyomi (Zvolenské), Bars megyei (Tekovské), Hont megyei (Hontianske), Nógrádi (Novohradské) Ipoly menti (Ipeľské), Gömöri (Gemerské) nyelvjárások alkjtják

A keletiszlovák nyelvjárások a következő alcsoportokra oszlanak:

A nyugati alcsoportoz tartoznak a Szepesi nyelvjárások (Spišské), amely dialektusokon belül elkülönül a közép szepességi (stredný Spiš) és délkelet szepességi (juhovýchodný Spiš) területek nyelvjárása. A Szepességben található az a nyelvterület is ahol goral nyelvjárással beszélnek. Ez a következő településeket érinti: Spišská Stará Ves, Stará Ľubovňa, Javorina, Žiar, Lendak, Slovenská Ves, Krížová Ves, Malý Slavkov, Námestovo, Oravská Lesná, Novot', Veselé, Sihelné, Rabča, Rabčica, Polhora, Hladovka, Suchá Hora, amely települések Szepes és Árva megye területén található, egy-két goral település benyúlik Liptó megye területére is.

A keletiszlovák nyelvjárások további alcsoportját az Abaúj megyei dialektusok két csoportja alkotja, a keleti (Východoabovské) és nyugati (Západoabovské) alcsoport.

A keletiszlovák nyelvjárások középső csoportjához tartoznak a Sárosi nyelvjárások (Šarišské), amely alcsoport két kisebb egységből áll, a közép és északi Sárosi dialektusokból (nárečie stredného Šariša, nárečie severného Šariša).

A Zempléni nyelvjárás alcsoport viszonylag egységes.

Külön kell szót ejteni azonban a keletiszlovák nyelvjárások legkeletibb alcsoportjáról, a Homonnától keltre eső területről. E nyelvjárás alcsoport számos jeggyel élesen elkülönül nemcsak a nyugat- és középszlovák nyelvjárásoktól, hanem a keletiszlovák nyelvjárás alcsoporton belül is. A kérdőnévmás *so* alakjáról e dialektusok a *sotácke nárečia* megnevezést kapták.

Ugyancsak a keletiszlovák nyelvjárások keleti alcsoportjához tartoznak az Ung megye területén lévő települések dialektusai.

A szlovák nyelvjárások magánhangzórendszere:

A középszlovák nyelvjárások nagy részét a következő fonémák megléte jellemzi:

i		u	í	ú
e		o	ie	uo
	a		ia	á

Kisebb részükre jellemző a következő magánhangzórendszer:

i	u	í	ú
e	o	ie	uo
ä	a	'a'	á

A nyugatszlovák nyelvjárások délkeleti és délnyugati csoportjainak magánhangzórendszere:

i		u	í		ú
e		o	é		ó
	a			á	

A keletiszlovák nyelvjárások és az Árva megyei ill. Kysúcei alcsoportok magánhangzórendszerének fonémái:

i		u/iu
---	--	------

e/ie		o/uo
	a/ia	

A nyelvjárások mássalhangzórendszerében meglévő különbségeket a következő séma érzékelteti:

	bilabiális msh.	labiodentális msh	dentális msh.	palatális msh.	veláris msh.
közép-szlovák nyelvj.	p,b		t,d	t',d'	k,g
	m		n	ň	
			c,dz	č,dž	
			s,z	š,ž	
	u	f,v		j	ch
			l	l'	
			r		
nyugat-szlovák nyelvj.	p, b		t, d	t',d'	k, g
	m		n	ň	
			c, dz	č,dž	
			s, z	š,ž	
		f, v,		j	ch
			l		
			r		
kelet-szlovák	p, b		t, d		k,g
	m		n	ň	
			c, dz	č,dž	
				š,ž,ś,ž	
		f, v,		j	ch
			l	l'	
			r		

A szlovák irodalmi nyelvben meglévő *l, r* szonáns a közép- és nyugatszlovák nyelvjárások túlnyomó részére is jellemző: *jablko, slnko, vlk, stĺp, tĺk, krk, hrdí, vrba*.

A Gömői nyelvjárásokban, hasonlóan a keletiszlovák nyelvjárásokhoz, a szótagképző *l*-hez és *r*-hez kísérő magánhangzó járul, *ar, er, ur, or, ro, re ri* szótagokat alkotva: *bardo, harsc, karčma, sarna, štvarti, charbet/cherbet, perši, serco, vierba/verba/virba* stb. A szótagképző *l* helyett *lu, ol, al, el, il, li* szótagok állnak: *dľuh, slup, slunko, žolti, volna, plni, halboki/hľiboki, viľk/veľk, solza/sliza, bolcha/bľicha*.

Az Ipolyi nyelvjárásokban *poune, póne, žoute* formák vannak, a Felsőgaram vidékén pedig: *žluti, pouni* félek. A Kiskárpátok mögötti területre (Záhorie) pedig a következők jellemzők: *jabúčko, žutí, duch, huboko, de: vľk*.

A nyelvjárások alaktani problémáinak részletezésétől a továbbiakban eltekintünk, jellemző jegyeiket nyelvjárási szövegeken mutatjuk be.

A nyelvjárási szövegeket fonetikus átírással szokás lejegyezni. A fonetikus átírásnak különböző típusai alakultak ki. A tudományos célra felhasználandó átírásnak igen szigorú szabályai vannak. Tananyagunkban ún. egyszerűsített fonetikai átírást alkalmazunk.

Nyugatszlovák nyelvjárási szöveg

O pltničení

Naši malí roľníci boli tag bienni, že mali po štiri po ped' meričiéǵ orněj pódi. Ale prito mali po štiri po pe d'et'i, tagže ňeboli zámožní tito d'et'i vichovávať s toho a šatiť— a zaobúvávajú aj sami seba. Tag boli donútení iz na pl'árstvo. Titok sa zebrale ossem alebo d'esat' takích malích roľníkov ze Zamoroviec a zebrale si živobiťié: po jennom pecňiku chleba š čiernej múki. Pri ton si porád zarobeli, zásmášku doma upáleli, zebrale si cibule, papriku, čiérné koreňié—toto si pakuvali do vreca a s timtom cestovali peši až do Liptova alebo na Čaccu pre titok pl'e.

Pritom ale kolko rázi mali špatnú cestu. Butto bola malinká voda, a jako u nás ket prišli do zamarovského chotára, tam bola jenna skala prostred Váhu. Okolo tejto skali t'iekla silná struha. Pravdaže čilek ke ten transport išiel, faktor išiel popretku ze svojú pl'ú, za ňim postupovali jeho kamaráďi. Čilek ke ten prešiel, prevda šťastlivo ich faktor s pl'ú, tak kíval, abi si dávali pozor, abi postupovali tad'e, kad'e potupuje on. No pravda—podarilo sa jenému, druhému, že šťastlivo prešli, ale ňiékerí bol takí lahostajní—si pomisiel: A ša ke ten prešiel hentam, prejďem a já.

Zamarovce, Trencsén megye. Adatközlő: Kadlec O. szül. 1883. A felvételt készítette: Horák G. 1955., lejegyezte: Ripka I.

Középszlovák nyelvjárasi szövegek
északi:

O mladosti

Ďieuki, d'ieuki, hambí vo váz ňiet. Dňešná mláeš—to je už ňije to, čo zme boli mi prí. Nuš či bi som sa ja bola bývala zobľekla pred mlád'enci do tých vašich pláviak! Vo vigaňe som sa kúpavala, aj to za kriakmi, abi ma ňikto ňezazreu. A vi takie bičice sa pretřčate pret chlapci. Ved' ja bi bola sorela ot hambí. A vi nič!—Keť som ja d'ieučila bolo inkašie, ako vám teras. Zakúsila som l'em drinu. Do školi ma ňedali, čo som sa ako driapala. Ftedi d'ieučatá ňeštuduvali, bolo treba po majetkách robiť. Naši ocovia boli takí: chod'ili po múrach a čo zarobili, za to majetki skupuvali a ženi abi drel'i. A bolo sa čo u náz oháňať. Statku bolo—plnie maštale, jalovinu sme malí cez l'eto na holi, ouce t'ieš po Ďumbierom, a za tím bolo treba chod'it' ra zo soľou, ras po sir. Chod'ievali zme tam z mlád'enci. A tí nám ždi dačo viparaťili. Pametám sa, že ra zme l'edvou zišli. Beťára! Misel'i dáko baču nahovoriť, te nám dau do žinčice k'ľagu, nu zme potom pot každou svrčinou odichuvali.

Liptovský Peter, Liptó megye. Adatközlő: Jurášová E. szül. 1904. 1958-ban lejegyezte Jurášová V.

déli:

O brdách

Brdá se virábejú tak, eš se narežú takie palice lieskovie, a to sa pokále na poli a tak se ustrúže na tlepkavo. A teras tie štiri palice idú na edno brdo. To se potom z dratvami pletie. Se narežú ešte trste na dudúke, takie pališke se to a to dr potom pokále na štiri kusí a tak se ustrúže a tak se fkladá do brda. A koj je brdo hotovo, tak sa vloží do edniho stóka a tak se o ton z ednin kriví nožon škoble a čisti se s takí malí nožíkon. To se volá šistier. No a už je hotovo. Koj je deset pasmovo, tak treba do toho tristo zupcí a koj je štrnás pasmovo, tak treba štiristo dvacet.

Hostišovce, Gömör megye. Adatközlő: Geško O. szül. 1903. 1953-ban lejegyezte: Habovštiak A.

Keletszlovák nyelvjárasi szöveg

O psovi

Nameržela še stara bosorka na svojho muža, napl'ula mu tri raz do očoch i hvarela: Bodaj ši še zopsul! F tej minuce vibehnul na ul'icu červeni pes a jag breše tag breše a beha po val'ale. Šicke psi za nim, ja ket še pčoli roja. To bula bitka. Zakl'ati pes ih odurcoval ot sebe jak plane hruški, al'e i sam dodrapani a skrevaveni dostal še do široho pol'a. Na noc pobehnul do hori, bo po nauček še mu nescelo do valala. Al'e tu vol'čisko veľke jak trojročne cel'e skočilo na ňoho s krakoch a už bi ho ňebulo puščelo s pazuroch, kebi mu zafčasu ňebul uceknul.

Barca, Abaúj megye. Adatközlő: Vargová M. szül. 1899. 1957-ben lejegyezte: Jacko J.

(Štolc Jozef: Slovenská dialektológia)

A MAGYARORSZÁGI SZLOVÁK NYELVJÁRÁSOK

A magyarországi szlovák nyelvjárások a történelmi Magyarországon belüli migráció következményeként jöttek létre. A török kiűzése után az elnéptelenedett területekre kezdetben szervezetlen, később szervezett formában települtek mai lakhelyeikre, Mária Terézia rendelkezése nyomán. Három nagyobb migrációs hullámot különíthetünk el: az első 1690–1711 közé tehető, a második 1711–1740 közé esik, a harmadik az 1740–1780 évekre. Egy adott településbe a szlovák nyelvterület különböző vidékeiről jöttek telepések, ennek megfelelően különböző nyelvjárásokat beszéltek. Új lakhelyeiken az egységes közösséggé formálódás folyamatában sajátos kevert típusú nyelvjárások jöttek létre, amelyek nem azonosíthatók egyetlen szlovák nyelvjárással sem. A három fő szlovák nyelvjárás tagolódásának megfelelően ezért nyugatszlovák, középszlovák, keletiszlovák típusú nyelvjárásokról szokás beszélni a magyarországi szlovák nyelvjárásokat illetően. A kevert típusú nyelvjárások két fajtáját különböztetjük meg

- a) amikor azonos típusú nyelvjárások keverednek egymás közt (a nyugat-, közép-, keletiszlovák nyelvjárások altípusai keverednek egymással)
- b) amikor két különböző típusú nyelvjárás keveredik egy adott település dialektusában. Közép- és nyugatszlovák elemek keverednek pl. Sári (Dabas), Ecser nyelvjárásában, nyugat- és keletiszlovák nyelvjárás elemek keveredése jellemzi Bükkszentkereszt dialektusát.

A magyarországi szlovák nyelvjárások hangrendszere megegyezik a szlovák nyelvjárásokra jellemző sajátosságokkal. Szembeötlőek az alaktani, mondattani, lexikális eltérések. A magyarországi szlovákok kétnyelvűek, e tény számos sajátos jegyet kölcsönöz a magyarországi szlovákok nyelvének.

Nyugatszlovák típusú nyelvjárású szöveg

O mladosti

Ked' sem bola mladá, tedi sem bola tovariška. Chod'ilach po tovarichoch. (Tato) kedi nám poslali peňaze, kedi ňé, ná muselach ísti zamladi slúžiť. Trináct' rokúch mala už sem išla slúžiť, leboch mala sestri takétok. Jenna bola menšá druhá vaččá, ná museli sme jest' ňečo. Ná, já sem truška robila, kolko-tolko. F Pešťech slúžila, potom na letoch do... V zimech slúžila, na leto sem došla, potomch išla robiť, kopat'. F Pešťech dostala tri na mesác tri forinti, jako to je, forint je zlatka. Keť sme pokopali, potoch išla žat'. Bolah veru v žatve pár rokú. Vždich robila zamlad'i. Vždi. Vždi bolo čo robiť.

Jásd/Jásč–Jášt', Veszprém megye. Adatközlő: Torma Józsefné Schlaider Anna, szül. 1892. 1978-ban lejegyezte: Zsilák M.

Középszlovák típusú nyelvjárási szöveg

Komlóuska kuchiňa

Rano prevarenuo mlieko s tarhoňou (volakoedi sa veľa dojili kravi a aj pre čelať sa dávalo – račej sa soľi dalo) alebo karimáška, uvarila sa prosená kaša vo vode, troška soľ, na hustuo, to na misku, žebi vychladlo, a potom surovo mlieko na navarenú kašu a tak sa jedlo. Zas ešte z mliekom slatká poliouka, do tej zme zahodili za hrst prosenej kaši, len pre chuť, druhí ras sa varí zo zámeľkami, potom je ešte slatká poliouka, do kerej sa snítke nakrájaju a tak sa viľeje poliouka.

Na raňajke móż aj ľevešu s tarhonkou.

Tókomlós/Slovenský Komlós, Békés megye. Adatközlő: Roszkos Zsuzsanna szül. 1873. 1945-ben lejegyezte Ondrus P.

Keletszlovák típusú nyelvjárási szöveg

Kerciňe

No ta už ňesli dzecko do kerstu. Kresna mac aj kresni ocec. Mohla budz rodzina, mohla budz i ňerodzina. Kresni ocec mohol bic cudzi i brata. Oňesli do kerstu, dzecko pokersceli a priňesli ho do domu. Tedi kresna mac dala maceri dzecko a to hutorela: Odňesli žme poganče, a žme vam priňesli krestanče. Hovajce ho Panu Bohu! S tim slovom prišla kresna mac zoz dzeckom.

Füzér/Fizér, Borsod-Abaúj-Zemplén megye. Adatközlő: Timkó Andrásné Lupis Mária szül. 1907. 1986-ban lejegyezte Zsilák M.

A SZLOVÁK IRODALMI NYELV TÖRTÉNETE

A szlovák irodalmi nyelv fejlődésének következő periódusait különíti el a szakirodalom:

- írásbeliség előtti korszak (845 előtt)
- óegyházi szláv (ószláv) írásbeliség (845–1000)
- latin nyelvű írásbeliség (1000– 15. sz.)
- cseh irodalmi nyelv használata (15–18. sz.)
- kísérletek a szlovák irodalmi nyelv megteremtésére (18. sz.–19. sz. első fele)
- 1843- az egységes modern szlovák irodalmi nyelv korszaka.

A legújabb munkák azonban némileg módosítják a fő fejlődési tendenciák korszakolását:

1. Prehistorikus korszak: a Nagymorva Birodalom előtti időszak (845-ig), a Nagymorva korszak (845–900), a Nagymorva Birodalom bukása utáni időszak (900–1000)
2. A szlovák irodalmi nyelv előtti írásbeliség régebbi korszaka (11.–15. század) és újabb korszaka (16.–18. század)
3. A szlovák irodalmi nyelv korszaka: a *bernálakovčina* időszaka (1787–1846), a *štúrovčina* időszaka (1846–1852), a *reform korszak* (1852–1863), a *maticai* korszak (1863–1875), a *martini* korszak (1875–1918), a *két világháború közti* korszak (1918), a *mai irodalmi nyelv* korszaka.

Ez utóbbi periodizáció a beszélt szlovák nyelv külső történeti fejlődésének jelenségeire fókuszál a különböző történelmi korszakokból származó nyelvemlékekre támaszkodva.

A nyelvjárási feletti, kultivált nyelvi rétegek kialakulását mutatja be, s azon tendenciákat ragadja meg, amelyek az irodalmi nyelv megalkotásához vezettek. Az irodalmi nyelv korszakán belül elsősorban az egységes modern szlovák irodalmi nyelv időszakának

jelenségeit ragadja meg nagyobb pontossággal. Nem szentel azonban figyelmet kellő mélységgel a latin írásbeliségnek és a cseh irodalmi nyelv használatának, amely irodalmi nyelvek a szlovák kultúrtörténetben több évszázadot ölelnek fel. Jelen munka ezért a korábbi periodizációt követve írja le a szlovák irodalmi nyelv fejlődését, nem hagyja azonban figyelmen kívül a legújabb munkák adott korszakot érintő értékeléseit sem.

Az írásbeliség előtti korszakot a szlovák kultúrtörténet a 845. előtti időszakra teszi. Feltételezések szerint az írásbeliséget megelőző korszakban is számolni kell a formálódó szlovák nyelv kultivált változatával, amelynek hordozói a fejedelmi udvarhoz tartozó magasabb társadalmi körök voltak az első feudális állami kezdemény, a *Samova rišá*ban, majd a Nagymorva Fejedelemségben. Ezt a feltételezést támasztja alá a *Kijevi levelek* c. nyelvemlék némely nyelvi eleme. Megerősíti továbbá Rastislav követeinek beszéde III. Mihály bolgár cár előtt, akitől a fejedelem keresztény hittérítőket kért országa számára. A beszéd ugyancsak későbbi nyelvemlékben, a *Konstantin életében* maradt fenn. Kultiváltabb nyelvi réteget képvisel a pogány szertartásokhoz tartozó költészet. E költészethez igen közelinek tartja mind tartalmi, mind formai szempontból a szakirodalom a pl. a *Morena*, *Morena*, *Vajane*, *Vajane* c. jeles napokhoz kötődő népdalokat, az első a tél végi, tavaszváró rituáléhoz tartozik (Kiszejárás néven ismertebb a szokás) a másik a Szent Iván éji tűzgrás szokáshoz.

A szlovákok, hasonlóan más szláv népekhez, az óegyházi szláv (ószláv) nyelvet (*staroslovienčina*) tekintik első irodalmi nyelvüknek.

III. Mihály bolgár cár Rastislav kérésének eleget téve Cirillt (Konstantint) és fivérét Metódot kérte fel a hittérítő küldetésre, akik a Thesaloniki (Szaloniki, Szolún) környéki szláv nyelvjárás alapján megalkották az óegyházi szláv nyelvet, és az ehhez illeszkedő ábécét, a *cirillikát*.

Az óegyházi szláv nyelv déli szláv jellegű, ezt támasztják alá a következő hangtani jegyek: Az ószláv ort-, olt- hangkapcsolatnak cirkumflex alatt következetesen rat-, lat- felel meg, a dl, tl mássalhangzó kapcsolatnak l, a kv'-, gv'- megelelője cv-, dzv-, jellemzi továbbá az epentetikus l'. Magánhangzó rendszerére jellemző az ósszláv redukált magánhangzók, az ún, jerek, kemény 7 és lágy 6 jer megléte, az o és e nazális magánhangzók. A névszók deklinációs rendszerét a tövek szerinti ragozás jellemzi. A melléknevek kétféleképpen ragozódnak, határozatlan és határozott (névmási, összetett) paradigmák szerint. Igen összetett volt az igék rendszere. Az egyszerű igealakok közül élt az imperfektum és aorisztoz, az összetett igealakok közül perfektum és plusquamperfektum.

Az óegyházi szláv nyelv szókészletét számos archaizmus, görög eredetű szóátvétel, tükörfordítás, görög mintára alkotott szó jellemzi.

E nyelvre Cirill (Konstantin) és Metód a keresztény tanítás szempontjából elsődleges fontosságú szakrális szövegeket fordítottak le görögből, később a feudális államszervezés szempontjából fontos világi szövegeket is.

A Cirill (Konstantin) és Metód által megalkotott irodalmi nyelv a szlovák kultúrtörténetben a Nagymorva Birodalom korszakához, ill. a nagymorva kulturális tradíciók továbbéléséhez kötődik, ennek megfelelően két periódusa különíthető el, a 845–900 közötti Nagymorva időszak, és a 900–1000 közé datált Nagymorva Birodalom bukása utáni periódus. Cirill és Metód tevékenységének idejéből eredeti művek nem maradtak fenn, a másolatok számos nagymorva területre utaló nyelvi elemet tartalmaznak.

Tartalmi szempontból e művek szerteágazóak: egyházi szükségleteket szolgálnak az evangéliáriumok, homíliák, zsoltárok, imák, életrajzok (elsősorban szentek életrajzai), az irodalmi műfajok közül jellemzőek a lírai alkotások, himnuszok, továbbá a dicsőítő próza, gyakorlati jelentőségűek az egyházi és világi törvényeket tartalmazó írások.

A fennmaradt nyelvemlékek háromféle ábécé használatát dokumentálják: a glagolita, cirillika és latin ábécéjét.

A glagolita nyelvemlékekhez tartozik pl. az evangeliárumokat tartalmazó *Zografi kódex (Codex Zographensis)*, a *Sinaji zsoltárgyűjtemény*, a világi írások közül a törvényeket magában foglaló *Zakon sudnyj l'udem*. Szlovák kultúrtörténeti szempontból nagy jelentőségű a már említett *Kijevi levelek* c. 10. századból származó nyelvemlék amely a következő Nagymorva redakcióra utaló elemeket tartalmazza: a *žd* mássalhangzó csoportnak a *dz* ill. *z* felel meg, pl. *podaz, podadz, a prosešte* alak helyett *prosece* áll, a *žizň, sluga, liturgija, moliti* szavak nagymorva megfelelői a *život, otrok, služba, prositi*.

Cirillikával írott emlékek pl. az *Asseman kódex, Konstantin és Metód élete*. Az óegyházi szláv nyelv latin betűs változatának kiemelkedő jelentőségű nyelvemléke a *Freizingeni töredék*. Szűkebb értelemben a szlovák irodalmi nyelv történetéről a 18. század végétől beszélhetünk, konkrétan 1787-től, amikor Bernolák, Anton. megjelentette *Dissertatio philologico-critica de litteris Slavorum...* című, a szlovák irodalmi nyelv kodifikációjára irányuló munkáját. Amint ez az irodalmi nyelv fejlődésének korszakolásából kiderül, Bernolák szlovák irodalmi nyelvi kísérletéig a szlovák írásbeliséget több, nem szlovák irodalmi nyelv használata jellemezi. Ezen irodalmi nyelvek adott korszakban egyidejűleg, párhuzamosan is – ám nem azonos hangsúllyal – jelen lehettek a szlovák kultúrában. Így az óegyházi szláv írásbeliség utórezgéseivel egyidejűleg a korai feudalizmusban a latin nyelvű írásbeliség dominált. A latin műveltség kötötte össze a Történelmi Magyarországot (amelynek a mai Szlovák Köztársaság területe is része volt) a művelt, keresztény Európával. A latin nyelvű kultúra dominanciája a szlovák kultúrtörténetben a 10.–15. századig terjedő időszak. A 14. századtól a latin mellett terjed a cseh nyelv használata, majd a humanizmus hatására módosul jelentősen a latin nyelvű írásbeliség, amikor a latin segédnyelvévé válik az anyanyelv. A szórvány nyelvemlékeket, glosszákat szójegyzékek, szótárak váltják fel.

A későbbi századokban a latin nyelv státusa tovább módosul, használatának területe szűkül. E módosulások társadalmi, történeti gyökerei nagyrészt a Történelmi Magyarországot ért szellemi áramlatokban, valamint hivatalos nyelvi viszonyainak alakulásában keresendők. A 14. századtól fokozatosan a cseh veszi át az irodalmi nyelv szerepét a szlovákoknál, s bizonyos módosulásokkal a 19. közepéig tartja magát. A cseh, mint a szlovákok irodalmi nyelvének időszaka a következő három periódust foglalja magában: a régebbi korszakot, amely a 14.–16. századra tehető, az újabb, 17.–18. századi korszakot, valamint a nemzeti megújulás korszakát, amely a 19. század első felére esik.

A cseh irodalmi nyelv elterjedésének és meghonosodásának a szlovákoknál különböző okai vannak. A 14. században, az Anjou-ház uralkodása idején, a káptalanok mellett működő egyházi iskolákban oktató cseh származású papok terjesztették. A 15. században több társadalmi, politikai, kultúrtörténeti tényező segíti terjedését. Pl. a huszita mozgalom, a Cseh Testvérek nagyobb számú jelenléte, Jiskra, Ján seregeinek tartózkodása szlovák területen, a Történelmi Magyarország szorosabb kapcsolata Csehországgal és Morvaországgal Mátyás uralkodása idején, jelentősebb számú szlovák anyanyelvű diák tanulása a IV. Károly által 1348-ban alapított prágai egyetemen. Kniezsa István azonban úgy véli, hogy e kérdésben a Történelmi Magyarország és Csehország eltérő kancelláriai gyakorlata volt döntő jelentőségű: szlovák nyelvterületen a kancelláriai gyakorlat által honosodott meg a cseh mint irodalmi nyelv. Ortográfiai tekintetben egyszerűbb volt, mint a latin írásmód. A latin ábécének nem volt minden szláv ill. szlovák hangnak megfelelő grafémája, ezért egy betűvel több hangot jelölt, ill. a latinból hiányzó hangokat betűkapcsolással jelölte, pl.: $k = qu, k, c - a, 'a, ä = a, e, ea - c - \check{c} = c, z, cz, sc - s, ss, sc (ch) - d - d' = d - d, g$ stb. A cseh helyesírás is ezt a mintát követte, azonban Husz János *De orthographia bohémica* (1406.) munkája nyomán egyszerűsödött, a hosszú magánhangzókat ill. palatális mássalhangzókat mellékjelekkel különböztette meg. A diakritikus helyesírás Cseh Testvérek által módosított változata a 16.

század második felétől terjedt szlovák nyelvterületen. A betűkapcsolásos és diakritikus helyesírás egyaránt jellemzi a nyelvemlékeket nem csak az ezt megelőző, hanem a későbbi időszakban is igen hosszan. A helyesírásban a latin és cseh eredetű grafémák mellett fellelhetők a német, lengyel és magyar helyesírás elemei is.

A cseh irodalmi nyelv az újabb (17.–18. sz.-i) korszakban kodifikált változatban (*bibličtina*) az evangélikus egyház szakrális és hivatalos nyelvi funkciójára emelkedett az 1610-es, valamint 1614-ben tartott szinódusokon hozott döntés nyomán.

1704-ben Krman, Daniel kodifikálta, *Rudimenta gramaticae Slavicae* c. kéziratban maradt munkájában, a tényleges kodifikáció a Kralici biblia (1579–1593.) 1722-es kiadásával történt meg, e kiadást Krman, D. és Běl Mátyás rendezte sajtó alá. Doležal, Pavel *Grammatica Slavico-Bohemica* c. munkájában (1746.) nyelvészeti szempontból dolgozta fel a Kralici bibliát, amelyet az élő szlovák nyelvi úzussal konfrontált. Doležal a Skalica (Szakolca), Nové Mesto nad Váhom (Vágújhely) környékének formálódó szlovák értelmiségi rétege által beszélt nyelv elemeit emeli be Grammatikájába.

A szlovákok által irodalmi nyelvként használt bibliai cseh nyelv a Cseh Testvérek helyesírásához igazodott, azonban a katolikus értelmiség a bibliai cseh nyelvbe norma értékkel adaptált néhány szlovák elemet, ún. *szlovakizmust*.

Elsősorban azonban a bibličtina világi változatába került spontán egyre több *szlovakizmus* az évszázadok során, ezért szokás a számos szlovák elemet tartalmazó cseh irodalmi nyelvet *szlovakizált cseh nyelvnek (slovakizovaná čeština)* nevezni.

A cseh irodalmi nyelvet a nemzeti ébredés korszakában (19. sz. első fele) a szlovák evangélikus értelmiség kultiválja. Ezen értelmiségi csoport konzervatív köre, amelyet Kollár, Ján neve fémjelez, a Ludovít Štúr által megalkotott modern egységes szlovák irodalmi nyelv elfogadása után is kitart a cseh irodalmi nyelv mellett, az új szlovák irodalmi nyelv ellenében. A Történelmi Magyarország északi megyéiben a városok a 13. századtól jelentős fejlődésnek indultak, e fejlődésnek köszönhetően erősödött meg a polgári réteg, melynek soraiban nőtt a szlovákul beszélők száma. Ezt a tendenciát erősíti meg Nagy Lajos, aki Zsolna (Žilina) város tanácsában egyenlő jogokat biztosít a szlovákoknak a németek mellett, akik ekkorra már a lakosság kisebb, bár tehetősebb hányadát alkották (*Privilegium pro Slavis* 1881.). A korabeli nyelvemlékek, a városi jogok gyűjteményét tartalmazó könyvek, a latin és német nyelvű bejegyzések mellett cseh ill. szlovakizált cseh nyelven írott szövegeket is tartalmaznak. Az első ilyen típusú nyelvemlékben az ún. *Žilinská kniha*-ban, (1378-tól vezették) a cseh nyelvű bejegyzések 1423-tól fordulnak elő. Hasonló városi könyvek maradtak fenn a 15. századból pl. Nagyszombatról (Trnava), Trencsénből (Trenčín), Beckórol (Beckov), Bártfárol (Bardejov).

Az első szakrális jellegű nyelvemlék, amely cseh nyelven szlovakizmusokat tartalmaz az 1480-ból való imádság és prédikáció, *Spišská kázňová modlitba*, amely a szepesi káptalanban őrződött meg.

Az említett két nyelvemlék szlovakizmusait legmarkánsabban a középszlovák elemek reprezentálják. A *Žilinská kniha*-ban ezek pl. a következők: *pomohol, manželom, pánom*, továbbá a szótagképző *l*-t tartalmazó *dlh, dlžník* alakok. A *Spišská kázňová modlitba* a középszlovák *kostola, tochtó* formák mellett keletiszlovák elemeket is tartalmaz: *kostela, tehoto, huyerskyeho* (ez utóbbi elírás *uherskieho* helyett).

A nyelvemlékekben található egyre szaporodó szlovakizmus arra enged következtetni, hogy a fejlődésnek indult szlovák nyelv kultivált változatainak hordozó rétege bővül, erősödik. A művelt polgári és értelmiségi réteg úzusa *kulturális nyelvvé* fejlődik, táji megoszlással. A *nyugatszlovák kulturális nyelv* jegyeinek első előfordulása a 16. sz. második feléből adatható, hasonlóképpen a *középszlovák kulturális nyelv* jegyei is, míg a *keletiszlovák kulturális nyelven* írt első összefüggő szöveg keletkezése 1493 körülre tehető, nagyobb számban azonban a 16. századtól maradtak fenn e nyelven írt szövegek.

A nyugatszlovák kulturális nyelv nem volt egységes, déli, Nagyszombat környéki, ill. északi vagy Trencsén környéki változata élt. Ismert volt még a *kulturális nyelv bohemizált változata* is. A Bernolák-féle irodalmi nyelvnek a nyugatszlovák kulturális nyelv nem bohemizált változata képezte alapját. A nyugatszlovák kulturális nyelv elsősorban a hivatalos levelezés területén túllépte a nyugatszlovák földrajzi és nyelvterület határait.

A középszlovák kulturális nyelven írott nyelvemlékek műfajukat tekintve szerteágazóak: elsősorban a hivatalos érintkezés szférájába tartoznak, de igen fontosak a szakrális szövegek, pl. az Esztergomi rituálé (*Ostrihomský rituál*) 1625-ből, ill. irodalmi és népköltészeti alkotások. Északnyugati típusát vette alapul Štúr L az egységes modern szlovák irodalmi nyelv kidolgozásához.

A keletiszlovák kulturális nyelv elsősorban a keletiszlovák nyelvjárásokra általánosan jellemző jegyeket tartalmaz a tipikus zempléni nyelvjárási jegyek mellett. Főképp református szakrális irodalom jelent meg ezen a nyelven, többségében a 18. sz-ban. Ezen kiadványokat a korabeli magyar helyesírás jellemzi. Ez a kulturális nyelvváltozat az egységes modern szlovák irodalmi nyelv elfogadása után is tartotta magát bizonyos területeken meghatározott pozícióban. Amerikában a Keletiszlovákiából kivándoroltak kolóniája újságot adott ki e nyelven a 19. sz. végén, a 20. században a Tanácsköztársaság idején pedig Kassán (Košice) is jelent meg helyi lap e nyelvváltozatban. A keletiszlovák kulturális nyelv nyelvemlékeit Király Péter dolgozta fel.

A Bernolák-féle irodalmi nyelvi kodifikáció nem volt előzmények nélkül való. Mint ahogy erről fentebb említés történt, már Doležal is törekedett az élő szlovák úzus megragadására. Bernolák Doležal Grammatikája mellett Rosa, J. Václav *Čechořečnost seu Grammatkica linguae bohemicae* c. munkájára is támaszkodik, amelyek az adott korban adekvát tudományos színvonalat képviselnek.

A tudományos munkákon kívül meríthetett Bernolák a kulturális nyelv bohemizált változatából, amelyre a kamalduli rend Vörös Kolostor-beli (*Červený kláštor*) szerzetesei a bibliát lefordították. E csoport vezéralakja Hadvábny Romuald volt, aki lexikográfusként is jelentős munkát hagyott hátra. A nyugatszlovák kulturális nyelv e jezsuiták által művelt változatát *jezuitská slovenčiná*-nak is nevezi a szakirodalom. E kulturális nyelvváltozat legmarkánsabb normalizációja Bajza, Jozef Ignác nevéhez fűződik. Bajza nem az egész nyelvi rendszerre kiterjedő szabályokat fogalmaz meg, ezért az ő nyelvi szabályozását a szlovák nyelvtudomány nem tekinti kodifikációnak. Újításai inkább a felvilágosult racionalizmus elveit tükrözik, mint az élő nyugatszlovák kulturális nyelvi úzust, így Bernolákhhoz képest az ő általa javasolt norma kevésbé volt eredményes. A maga által normalizált irodalmi nyelvet éles vitában védte Bernolák híveivel szemben (elsősorban Fándly Jurajjal folytatott polemikája híresült el), s büszkén vallotta magát az első szlovák irodalmi nyelv megalkotójának.

A Bernolák-féle irodalmi nyelv nagyobb életképessége nem csupán abban rejlett, hogy szélesebb körben használatos úzust kodifikált, hanem abban is, hogy (elsősorban szótárában) tekintettel volt némely középszlovák és keletiszlovák elemre is, ami nagyfokú konszenzus készséget jelez, emellett az általa kodifikált nyelv nagyobb mértékben távolodik el a *bibličtinától*.

Irodalmi nyelvének középszlovák elemei a *d', t', ň, l'* mássalhangzók, továbbá azok az elemek, amelyek Árva megyei származásánál fogva saját nyelhasználatát is jellemezték. A korabeli értelmiségi réteg úzusára jellemző a nyugat- és középszlovák alakok párhuzamos használata, ezt a gyakorlatot rögzíti Bernolák hatkötetes szótára is, a *Slowár Slowenski, Česko-Laťinsko-Ňemecko-Uherski*, amelyet a budai Egyetemi Nyomda adott ki 1825–1827 között.

Bár a hagyomány úgy tartja, az első szlovák irodalmi nyelv kodifikátora tekintettel volt a keletiszlovák nyelvjárásokra ill. kulturális nyelvre is, munkáinak behatóbb elemzői ezt konkrét példákkal nem támasztják alá. A nyugat és keletiszlovák nyelvjárások azonban a nyelv

történeti fejlődése során számos egyezést mutatnak, a kelet-szláv elemeket leginkább közös nyugati és kelet-szláv elemekként kell értelmeznünk.

Bernolák diakritikus helyesírást vezet be, amely fonetikai-fonológiai alapokon nyugszik, ezért nincsenek benne *y*, *ý* grafémák, az *x*-nek *ks*, a *q*-nak *kv* felel meg. Egyesíti benne azonban a morfológiai, és történeti elvet is, ennek megfelelően a főneveket nagy kezdőbetűvel írja, ill. megőrzi a *g* grafémát a *j* hang jelölésére, a *v* hangot pedig *w*-vel jelöli.

A nyelvi tradíció megőrzése és az élő úzus rögzítése szembeötlőbb morfológiájában, ahol a hagyományosnak tekintett alakok mellett az élő nyelvi alakokat is rögzíti pl.: *od Sluhi, Sinowe, ruce – Sluhovi, v Potokoch*. Kodifikálja a vokatívuszt: *Chlape, Ženo*. A ragozási paradigmákat jelentős mérvű unifikáció jellemzi.: *Ženám, Ženách, Ulicám, Ulicách, Mestám, Mestách, dobrého, cudzého, robíš, rozumíš*. A szintaxisra is jellemző a tradicionális nyelvi eszközök és élő jelenségek kettőssége: *nebo, bud'e-li, ale preto, ňech, ked'-kdiž* stb.

Szótárában, amely az általa kodifikált irodalmi nyelv elvei alapján jött létre, jelzi a szókészlet irodalmi és népnyelvi elemeit ill. a cseh eredetű szavakat. Maga Bernolák is alkotott új szavakat pl.: *Dvochbog=súboj (párbaj), očníce, očne skla=okuliare (szemüveg), cwalník, cwalač, behuň = pretekár(versenyző) učitel, winaučowatel, wihowáwač= učitel', vychovávateľ (tanító, nevelő)*.

A *berbolákovčínát* a katolikus értelmiség 1851-ig használta irodalmi nyelvként. Némelyek tartották magukat az eredeti, Bernolák-féle kodifikációhoz, mások újabb változatát kultiválták.

1843-ban Štúr, Ľudovít. és munkatársai Hurban, Jozef. Miloslav. és Hodža, Michal Miloslav Hlbokében megállapodtak a modern szlovák irodalmi nyelv kodifikációjáról, amely a középszlovák kulturális nyelv északnyugati változatán alapszik, tekintettel van azonban olyan nyelvi jegyekre is, amelyek általánosan jellemzik a középszlovák nyelvjárásokat.

Az új irodalmi nyelv elvi alapjait Štúr *Nauka reči slovenskej* (1846.) c. értekezésében fejti ki, *Nárečja slovenskuo alebo potreba písanija v tomto nárečí* (1846.) c. írásában pedig annak megindoklásával foglalkozik, miért esett választása a középszlovák nyelvjárási alapon kifejlődött középszlovák kulturális nyelvre. A *nárečie* azaz *nyelvjárás* terminus a nemzeti ébredés korszakának felfogását tükrözi, amely egy közös szláv nyelvet feltételez, ennek megfelelően az egyes szláv nyelvek e közös nyelv nyelvjárásai.

Az új irodalmi nyelv helyesírása alapján véve mellékjeles (*á, ú, í, š, ž, d'* stb.) azonban némely hangok esetében megtartotta a betűkapcsolásos formákat (*ch, dz, dž*), ezen az elven alakult ki a diftongusok jelölése is (*ja, je, uo*). A helyesírás túlnyomórészt fonetikai-fonológiai elveken nyugszik, ennek megfelelően nincs *y, ý* graféma, következetes a *d', t', ň* írásában. Az *a-á, d-d', s-š* stb. oppozíciókat, azaz a rövid és hosszú magánhangzó párokat ill. a kemény és lágy mássalhangzó párokat szintén következetesen jelöli. Az *é* azonban csak a *dcéra* szóban fordul elő. A hagyományos *g, ģ, w* grafémákat a *j, g, v* váltja fel. A magánhangzó rendszer még nem tartalmazza az *ä* grafémát, s a *l* sincs kodifikálva.

A morfológia magában foglalja a legjellemzőbb középszlovák alakokat pl.: *so ženou, brat'ja, s chlapmi*, nom. sg. *znameňja, dobro, dobrieho, o dobrom, ukazuvat', robiiu, padnuv*.

Következetes az ún. *ritmustörvény* betartásában.

A szókészlet kodifikációját tolerancia jellemzi: a cseh szóátvételek közül elsősorban a terminológiát fogadja el norma értékűnek, számos latin eredetű kifejezést is megőrizz, általában véve nem érvényesül a purista magatartásmód az idegen elemekkel szemben.

A középszlovák nyelvjárásokon ill. kulturális nyelven alapuló irodalmi nyelv létjogosultságát Štúr azzal indokolja, hogy a középszlovák nyelvváltozat területileg a legelterjedtebb, a szlovák nyelv legtisztábban megőrzött változata, továbbá magában foglalja azokat a sajátosságokat, amelyekkel a szlovák nyelv markánsan elkülönül a szláv nyelvcsaládon belül. (V.ö. A szlovák nyelv helye a szláv nyelvcsaládon belül c. részt.)

A Štúr által kodifikált irodalmi nyelvet hivatalosan 1844-ben fogadták el a Tatrín ülésén. Terjesztésében elsősorban hívei vállaltak szerepet, de nem csekély e tekintetben a *Slovenskje Národňje Noviny* és irodalmi melléklete az *Orol Tatránski*, valamint *Slovenskje Pohladi* folyóirat jelentősége sem. Lexikográfiai támogatottságot Jancsovics István Magyar–szlovák, Szlovák-magyar szótárától kapott, amely 1848-ban jelent meg Szarvason.

A Štúr-féle irodalmi nyelv elfogadását azonban pro és kontra éles viták követték. Hívei már 1844-ben szükségesnek tartottak bizonyos módosításokat az új irodalmi nyelv helyesírásában. Štúr és követőinek evangélikus értelmiségi köre a katolikus értelmiség prominens képviselőivel 1851-ben állapodott meg Pozsonyban a modern egységes szlovák irodalmi nyelv használatában. Megállapodtak a helyesírás módosításában is: a fonetikus helyesírási elvekről történeti-etimológiai alapokra tértek át. A gyakorlat egyéb módosításokat is megkövetelt. A „javított szlovák nyelvet” („*opravená slovenčina*„) Hattala Martin kodifikálta, *Krátka mluvnica slovenská* c. munkája 1852-ben jelent meg Pozsonyban. A politikai viszonyok kedvezőtlen alakulása miatt azonban rövid időre kétségesse vált az egységes modern szlovák irodalmi nyelv további sorsa.

Elsősorban Kollár, Ján és köre lépett fel ellene igen radikálisan, aki az 1848-as szabadságharc bukása után az ún. *staroslovenčina* bevezetését javasolta a Bécsi Udvarnak a szlovákok számára irodalmi nyelvként. Ez a nyelvváltozat a *bibličtina* igen kismértékű modernizációja volt, amelyet Radlinský, Andrej *Pravopis slowenský s krátkou mluvnici* (Bécs, 1850.) c. grammatikájában kodifikált. E kodifikáció a Bernolák-féle irodalmi nyelvhez képest is visszalépést jelentett, csupán pár szlovák nyelvi jelenséget fogadott el norma értékűnek, pl. a lágytövé melléknevek ragjának módosítását *-a-ra* ill. *-t'-re* (*ulica, starost'*), az *-úv* ragot a *Morawanív*-féle alakokban, az infinitívusz *-ti* ragját, amely az élő nyelvben igen régen *-t'* volt, az *-e* bontóhangzót a múlt idejű igealakok mássalhangzó torlódásának feloldásaként (*nésél*), a *—stvo, -ctvo* denominális nőnemképzőt (*redaktorstvo, rozkolníctvo*), a superlatívusz *naj-* prefixumát, a *čo, nič* névmásokat, kevésbé következetesen az *ú-t* a cseh *ou* diftongus helyett. Szlovák elemként kodifikálja a *-ní* ragot, a lágytövé melléknevek végződéseket (*národní, wnitrní*), ez azonban a szlovák nyelnek nem sajátja.

Mivel Kollár és a köréhez tartozó szlovák értelmiség lojális volt a Bécsi Udvarral szemben, az általa javasolt irodalmi nyelvi változatot bevezették a hivatalokban és iskolákban. Az élő nyelv azonban már túllépett ezen a konzervatív nyelvváltozaton, ennek köszönhetően igen rövid életű volt.

Érdeemes pár megjegyzés erejéig figyelmet szentelni Radlinský irodalmi nyelvvel szembeni attitűdjének, mivel általánosabb tanulságot szolgál. Kezdetben a Štúr-féle új irodalmi nyelv híve volt, Hattalával együtt tevékenyen részt vett a „javított szlovák nyelv” kidolgozásában, majd megingott és a konzervatív Kollár táborhoz csatlakozott. Miután a gyakorlat nem igazolta a konzervatív tábor nyelvi törekvéseit, újra visszatért a modern irodalmi nyelv híveinek soraiba.

A Štúr-féle modern egységes szlovák irodalmi nyelv több modifikáción ment át, a modifikáció jellege szerint több korszakot különböztetünk meg. Az eredeti változatot, mint ahogy erről fentebb említés történt, Hattala, Martin kodifikálta elsőként, az ő „javított szlovák nyelve” a *štúrovčina, bernolákovčina* és *staroslovenčina* bizonyos szintézisének tekinthető. A stabil szlovák politikai ill. kulturális centrum hiányának következtében a „javított szlovák nyelvnek” kezdetben több variánsa is élt. A Hattalától eltérő variánst képviselt pl. a *Ktolické noviny pre dom a cirkev* c. lap, amelyet Palárik, Ján szerkesztett. A lapot gótbetűvel nyomtatták, következetesen őrzött néhány elemet a Bernolák-féle irodalmi nyelvből, de igen markánsan voltak jelen az új irodalmi nyelv jelenségei is.

A Hattala által képviselt irányvonal erősödött az 1860-as megjelentetett munkáival.

Ezt az egységes modern szlovák irodalmi nyelv megszilárdulásának szempontjából igen fontos, de rövid korszakot (1852–1863.) nevezik a legújabb szakmunkák a *reform* korszakának.

A későbbiek során több korszak fémjelzi az új irodalmi nyelv modifikációit, ezek a következők: az 1863–1875 közötti időszakot *matičné obdobie*-nek nevezzük, ezt követi az 1875–1918 közötti periódus, amelyet *martinské obdobie*-nek nevezünk, majd az 1919–1945 közötti, *két világháború közti* periódus következik, ezt követi a *háború utáni korszak* 1945–1953 között, az 1953 utáni periódust a *mai szlovák irodalmi nyelv korszakának* nevezzük. Mint a bevezetőben történt erre utalás, a legújabb szakirodalom e periódusok szakaszait némileg módosítja.

A túrócszentmártoni (Turčiansky Svätý Martin) székhellyel alapított Matica Slovenská irodalmi nyelv gondozásában betöltött szerepe az 1863–1875-ig terjedő időszakban (amikor is pánszláv tevékenység folytatásának vádjával a magyar hatóságok bezáratták) igen szerteágazó volt. Elsősorban az egységes modern irodalmi nyelv kodifikációját tartotta feladatának, amely követi a nyelv nagymértékű fejlődését, továbbá az irodalmi norma stabilizálását, valamint az új irodalmi nyelv olyan szintű fejlesztését, amely képes igen sokrétű gyakorlati alkalmazásnak megfelelni. A tervek továbbá nagyobb léleketű lexikográfiai munkák létrehozására irányultak, amelyek megvalósítására az intézmény bezárása miatt nem volt mód. Ezt a korszakot a már említett Hattala, Martin., továbbá Viktorín, Jozef., Mráz, Fraňo nyelvészek munkássága fémjelzi. Munkáik számos archaizmus megőrzésére töreksenek, csak Mráz 1864-ben kiadott nyelvtanában kapnak stabilabb helyet az élő nyelvi úzus jelenségei. E grammatika reprezentatív munkának számított Czambel, Samo *Rukoväť reči slovenskej* (Martin, 1902.) c. művének megjelenéséig.

Az irodalmi nyelv 1863–1875 közé eső periódusát a szókincs nagymértékű bővülése és a terminológia fejlődése jellemzi, e mellett kialakulóban vannak az új irodalmi nyelv stílusrétegei. Formálódik az ún. túrócszentmártoni úzus (*martinský úzus*) amely az irodalmi nyelv beszélt változatában az archaizmusokat újabb nyelvi elemekkel váltja fel, elsősorban a lexika terén. Bizonytalanságok mutatkoztak a helyesírásban, a morfológiában, s e bizonytalanságot fokozta a nagy számú orosz kölcsönszó (*ruszizmus*). E bizonytalanságot volt hivatott felszámolni Czambel fentebb említett munkája.

Czambel munkássága azonban már az irodalmi nyelv következő periódusába, a martini korszakba esik, bár Czambel Pest-Budán élt és dolgozott. (Villája Csillaghegyen található.) Pest-Buda, elsősorban a budai Egyetemi Nyomda kiadói tevékenysége nyomán (1777–1848 között) a Történelmi Magyarország nemzetiségei ill. nemzetei jelentős kulturális központja volt. Túrócszentmárton a Matica Slovenská megalapításával vált a szlovák nemzet művelődési központjává. Pest-Buda jelentősége a szlovákok modern nemzetté formálódásának korszakában egyre inkább háttérbe szorult, Túrócszentmártoné pedig erősödött. A kulturális decentralizáció Pozsony megerősödésével az 1940-es évektől szűnt meg.

Czambel idézett munkája több kiadást is megért (1915, 1919). Második és harmadik kiadását Škultéty, Jozef módosította. Minthogy a martini korszakban az élő nyelvi úzus destabilizálódott, igen nagy szükség mutatkozott az újabb jelenségek normalizálására, Škultéty azonban a neologizmusok kiiktatására törekedett. A nagyszámú ruszizmussal szemben, amely a martini korszakban került a szlovák irodalmi nyelvbe, azonban toleranciát tanúsított. A nagyszámú ruszizmus a szlovák értelmiség új irányú, keleti orientációjának nyelvi dokumentuma.

Az 1919–1945 közötti korszakban tovább decentralizálódik a szlovák kulturális élet, Túrócszentmárton mellett Kassán (Košice) is foglalkozik tudományos műhely a szlovák irodalmi nyelv művelésével, e mellett egyre nagyobb jelentőséget nyer Pozsony (Bratislava), amely a Szlovák Tudományos Akadémia (Slovenská akadémia vied, SAV) székhelye lesz.

1919-ben a Csehszlovák állam keretein belül újra szerveződik a Matica Slovenská, amely intézményben két nyelvészeti tudományos műhely működik. Az egyiket Škultéty neve fémjelzi, a másik irányzat meghatározó személyisége Vážný, Václav. Vážný a csechoslovakizmus szellemiségének megfelelően dolgozza ki helyesírási reformját, helyesírási szabályzata 1931-ben látott napvilágot. A csechoslovakizmus eszméje egységes csehszlovák nemzetet és egységes csehszlovák nyelvet tételez fel, amelynek a gyakorlatban két variánsa van, a cseh és a szlovák nyelv. Vážný helyesírási szabályzata ennek megfelelően norma értékkel kodifikál szlovák és cseh nyelvi jelenségeket párhuzamosan pl. *svoboda-sloboda, lhať-luhať, láhva-láhev*. A korabeli iskolai nyelvtankönyvek is tükrözik ezt a felfogást. A csechoslovakizmus ellenpontjaként alakult meg a Kassai kodifikációs központ. E központ a túrócszentmártoni úzrust vette elvi alapul, a lexikát és a frazeológiát a purizmus jegyében kodifikálta. Purista törekvéseik nyomán a cseh nyelvi elemektől kívánták megtisztítani a szlovák nyelvet. Ez a műhely hívta életre a *Slovenská reč* tudományos folyóiratot 1932-ben. Kassai működése azonban rövid életű volt, egy éves fennállás után a Matica Slovenská fogadta be, ahol a későbbiek során centrális pozícióba került. E csoporthoz tartoztak Bartek, Henrik, Prídavok, Anton, Jánošík Anton, Letz, Belo, Mihál, Ján nyelvészek. Pozsonyban 1943-ban létrejött a Szlovák Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete a második világháború utáni korszakban az irodalmi nyelv művelésében igen jelentős eredményeket ért el. Az Akadémiára számos fiatal nyelvész került, mint Pauliny, Eugen, Novák, Ludovít, Horecký, Ján, Ružička, Jozef, Blanár, Vincent, Štolc, Jozef, Peciar, Štefan. A Szlovák Nyelvtudományi Társaság (*Slovenská jazykovedná spoločnosť*) a prágai strukturalista nyelvészeti kör mintájára 1945-ben átalakult Pozsonyi Nyelvészeti Körré (*Bratislavský lingvistický krúžok*). A Szlovák Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete a nyelvtudomány számos ágazatát és irányzatát műveli, régi adósságokat törlesztve ezzel a társadalomtudományok e területén. A folyamatos, a nyelv fejlődését követő aktuális kodifikációs feladatok mellett a lexikográfia területén ért el kimagasló eredményeket. (V.ö. *Kis szláv lexikográfia*.)

Amint a fentiekből kiténik, a nyelv pallérozása az írásbeliség korában leginkább két területre fókuszál: az ortográfiára és lexikográfiára. A helyesírás szabályozása azonban kiterjed az alaktani és némely pontokon mondattani jelenségekre is, így szabályozza a nyelvhasználatot. A szótárírás a szókészlet tudományos igényű feldolgozása mellett egyben kodifikációs feladatokat is betölt, bár a helyesírási szabályzatokhoz képest a változások dinamikáját lassabb ütemben követi. A legújabb, digitális technika azonban lehetővé teszi a szókészlet változásainak naprakész rögzítését a nemzeti korpuszon belül.

A SZLOVÁK NYELV SZÓKINCSE A NYELVI KONTAKTUSOK TÜKRÉBEN

A szlovák nyelv alapszóincse jelentős számú ósszláv eredetű szót öriz.

Pl: *dom* v.ö. cseh *dům*, lengyel *dom*, orosz *дом*, horvát *dom*

ruka, cs. *ruka*, ln. *reka*, or. *рука*, horv. *ruka*

noha cs. *noha*, ln. *noga*, or. *нога*, horv. *noga*

deň, cs. *den*, ln. *dzień*, or. *день*, horv. *dan*

noc, cs. *noc*, ln. *noc*, or. *ночь*, horv. *noć*

dub, cs. *dub*, ln. *dąb*, or. *дуб*, horv. *dub*

breza, cs. *bříza*, ln. *brzoza*, or. *берёза*, horv. *breza*

blato, cs. *bláto*, ln. *bloto*, or. *болото*, horv. *blato*

dážď, cs. *dešť*, ln. *deszcz*, or. *дождь*, horv. *dažd*

oheň, cs. *oheň*, ln. *ogień*, or. *огонь*, horv. *oganj*

mysel', cs. *mysl*, ln. *myśl*, or. *мысль*, horv. *misao*

dobrý, cs. *dobrý*, ln. *dobry*, or. *добрыѣ*, horv. *dobar*

dlhý, cs. *dlouhý*, ln. *dhugi*, or. *долгий*, horv. *dug*

živý, cs. *živý*, ln. *žiwy*, or. *живойѣ*, horv. *živ*

padať, cs. *padati*, ln. *padać*, or. *падать*, horv. *padati*

dat', cs. *dáti*, ln. *dać*, or. *дать*, horv. *dati*

Ősszláv eredetű számos termelőeszköz elnevezése, továbbá a gazdasági tevékenység tárgykörébe tartozó kifejezés.

voz, cs. *vůz*, ln. *wóz*, or. *воз*, horv. *voz*

kolomaz, cs. *kolomaz*, ln. *kolomaz*, or. *коломазь*, horv. *kolomaz*

hriadel', cs. *hřidel*, ln. *grządziel*, or. *грядиль*, horv. *gredelj*

siať, cs. *síti*, ln. *siać*, or. *сеять*, horv. *sejati*

žať, cs. *žíti*, ln. *żać*, or. *жать*, horv. *žeti*

drevo, cs. *dřevo*, ln. *drzewo*, or. *дерево*, horv. *drvo*

nôž, cs. *nůž*, ln. *nóż*, or. *нож*, horv. *nož*

dláto, cs. *dláto*, ln. *dloto*, or. *долото*, horv. *dleto*

tesať, cs. *tesati*, ln. *ciosać*, or. *тесать*, horv. *tesati*

strúhať, cs. *strouhati*, ln. *strugać*, or. *стругать*, horv. *strugati*

kúdel', cs. *koudel*, ln. *kaździolka*, or. *куделя*, horv. *kudjelja*

motovidlo, cs. *motovidlo*, ln. *motowidło*, or. *мотовило*, horv. *motovilo*

tkať, cs. *tkáti*, ln. *tkać*, or. *ткать*, horv. *tkati*

železo, cs. *železo*, ln. *żelazo*, or. *железо*, horv. *željezo*

zlato, cs. *zlato*, ln. *zloto*, or. *золото*, horv. *zlato*

kovať, cs. *kovati*, ln. *kować*, or. *ковать*, horv. *kovati*.

Az ősszláv szavak (ill. szótövek) nem csekély hányada indoeurópai eredetű. A fenti példák közül a *dom*, a testrészek nevei, továbbá a rokonsági nevek, mint pl. *mati*, *otec*, *žena*, *muž*, *sestra*, *brat*, *syn*, *dcéra*, *zať*, *svokra*, *ujo*, *strýc* a ma már elavult *dever*, *zolva*, az állatnevek közül a *myš*, *hus*, *hovädo*, *prasa*, *jahňa*, *ovca*, *pes*, a *nový* melléknév a már felsoroltakon kívül, a *brať*, *orať*, *šiť*, *pliest'*, *viť*, *piecť* igék, az alapszámnevek.

Már az indoeurópai alapnyelvbe kerültek be jövevényszavak a szomszédos népek szókincséből, elsősorban iráni hatással számol az összehasonlító nyelvtudomány. Iráni eredetűek a következő szavak: *socha*, *topor*, *chata*, *čaša*, némely nyelvészek a *sto* számnevet is iráni eredetűnek vélték. Török-tatár kölcsönzésekhez sorolják pl. a *klobuk*, *tlmoč*-alapszavakat származékaikkal együtt. Török-tatár közvetítéssel számolnak az asszír eredetű *kniha* esetében. Mongol eredetűnek minősül a *chorý* melléknév szótöve, keleti eredetű a *chmel'* is.

Az ősszláv nyelv makrodialektusai további különböző nyelvi kontaktusokat tükröznek, elsősorban a balti–szláv együttélés hagyott nyomot a szókészletben. Igen nehéz meghatározni, hogy a balti nyelvek a szlávból kölcsönözték e az adott szót, vagy fordítva, ezért balti-szláv párhuzamokról szokás beszélni. Ide tartoznak pl. a következő szavak: *srdce*, *krv*, *oko*, *ucho*, *noha*, *ruka*, *hlava*, *prst*. Más tárgykörökből a *niest'*, *vliect'* igék, a *vrana*, *veverica*, *roh*, *vrch*, *veniec*, *jazero*, *duch*, *nôž* főnevek. A déli szláv makrodialektusban pl. a *tisíc* számnév helyén a *xiljáda*, *xilada* görög kölcsönszó használatos.

Kiváltképp az ószláv nyelvbe (a szláv népek első irodalmi nyelvébe) került számos görög eredetű szó, tükörfordítás ill. görög mintára alkotott lexikális elem és latin eredetű szó.

Természetszerűleg a szlovák nyelv önálló nyelvvé formálódásának különböző korszakaiban is számolnunk kell a nyelvi kölcsönhatásokkal a szókincs területén.

Számos igen régi szóátvétel idegen eredete ma már nem érzékelhető, e kölcsönszavak teljesen meghonosodtak, pl.: *stena* (germán. *stein*), *kňaz* (germ. *kuningas*), *peniaz* (germ. *pfenning*), *král'* (germ. *Karl*), *misa* (lat. *mensa*), *vino* (lat. *vinum*). E réteghez tartoznak pl. a szlovák nyelv alapszókincséből a következő lexikális elemek is: *chlieb*, *kostol*, *meč*, *osol*, *buk*.

A szlovák nyelv idegen lexikális elemei meghonosodásának fokát a Krátky slovník slovenského jazyka (1987.) helyesírásuk szabályozásával normalizálja. Három fokozatot különböztet meg:

–az elsőbe a teljesen meghonosodott idegen szavakat sorolja, ezek helyesírása teljes mértékben igazodik a kiejtéshez, pl.: *džes, menčester, džem* (az eredeti, elavult jazz, manchester, jam írásmóddal szemben).

–a második csoportba azok a szavak kerültek, amelyek igen elterjedtek, azonban idegen eredetük még érzékelhető. Ezen szavak esetében az eredeti írásmód is elfogadható, de a szlovák írásmód tekintendő az elsődlegesen elfogadottnak: *tím/ team, bekhend/ backhand* –a harmadik csoportba tartozó jövevényszavaknál a kettős írásmód helyesírási variánsként értelmezendő: *bít/beat, junta/ chunta*.

A különböző földrészek néhány exotikus lexikális eleme mellett (*gorila, samba, zebra, kuskus, bumerang, dingo kivi, hulán, bambus, chán, kuli, harakiri, tabak, kakao, káva* stb.) szinte minden európai nyelvből kerültek kisebb-nagyobb számban jövevényszavak a szlovákba. Az angolból pl.: *futbal, gól, sprint, sport, boby, finišman, džip, džez, vikend, smoking, pulóver* stb. a régebbi történelmi korszakokból. Az anglicizmusok újabb rétege, amelyek számszerűségük tekintetében és gyakorisági mutatók szerint is túlzott mértékben vannak jelen nemcsak a mai szlovák nyelv szaknyelvi és publicisztikai rétegében, hanem a köznyelvben is, elsősorban az EU révén került be a nyelvbe.

Francia eredetűek a következő szavak: *intriga, rúž, sezóna, trikolóra, garnitúra, vizita, detail, deviza, repríza, blamáž, dekoltáž, aféra, kariéra, bagáž, model, garderóba* stb.

Az olaszból valók pl.: *allegro, fortissimo, fortepiano, andante, crescendo, adagio, intermezzo, bruttó, capriccio, dolce, dolorozo, forzando, cavatina, cinquecento* és hasonlók.

A jövevényszavak elsősorban azon népek nyelveiből kerültek a szlovákba nagyobb számban, amelyek szomszédságában éltek (a szomszédos szláv nyelveken kívül pl. a magyar, német), vagy amely nyelvekkel szoros kulturális kapcsolatban álltak (latin, német).

Cseh eredetűek (különböző történelmi korszakokból) a következők: *tázať sa, otázka, prozreteľnosť, Mojžiš, Ježiš, bájka, dôverník, náležitosť, nepretržitý, prostredník, zložitý, znesiteľný, zrozumiteľný, určitosť, všeobecný, živočích* stb.

Az erős cseh nyelvi hatással szemben némely történelmi korszakokban (mint erre az irodalmi nyelv fejlődéséről szóló fejezetben is szó esett) bizonyos mértékű purizmus érvényesült. A purista szemlélet a cseh lexikális elemekkel szemben az önálló Szlovák Köztársaság megalakulása óta felerősödött, miközben az anglicizmusok beáramlásával szemben a szlovák nyelv teljesen nyitott.

A másik nyugati szláv rokonnyelvből, a lengyelből származó elnevezések pl.: *kresliť, mohyla, revnivý, tkvieť, zdroj*. Nyelvjárási szinten, a kelet-szláv nyelvjárásokban számuk jelentősebb. Délszláv nyelvekből kerültek a szlovákba a *zdravica, omladina, preporodiť, junák, častovať, čutora*.

Oroszból valók a *baťko, čudesný, blahodarný, dejstvovať, iskrenný, kormidlo, preleť, rozkol, rozpoloženie, slovesnosť, trud, vesna, vzduch*, amelyek a szlovák értelmiség orosz orientációjának dokumentumai a 19. sz. második feléből. Az orosz jövevényszavak újabb rétegét képezik a 20. századi átvételek: *soviet, sovietsky, sovchoz, kolchoz, stachanovec, mičurinec, komsomolec* stb.

Azon nyelvekből, amelyekkel a szlovákok hosszabb ideig voltak kulturális kontaktusban, a jövevényszavak természetesen több rétegben hatoltak be a nyelvbe.

Pl. a latinból a korai átvételek a kereszténység terminológiájához tartozó kifejezések: *advent, almužna, birmovať, cirkev, krst, oltár, vigília, koleda, rekviem, procesia, litánia, oblátka, kantor, chór, hymna, biblia, breviár, epištola, plebán, postila, pohan* stb. Latin eredetűek a hónapok nevei – más szláv nyelvektől eltérően a szláv-szláv elnevezések egyike–másika nyelvjárási, népnyelvi szinten élt, nyomait ma a népköltészeti alkotások őrzik. Középkori latin

eredetűek a politikai-jogi terminológia tárgykörébe sorolható kifejezések: *posesor, oficiál, patent, privilégium, senátor, kurátor, konvent, disziplína, notár, protokoll, kredit, vakáció, kandidát, kongregáció, konfundovat', patrón* és hasonlóak.

Belső migráció folytán, a nagyobb számú német lakosság megjelenésével – elsősorban a városokban – került számos német jövevényszó a szlovákba. A német kolonizáció (*nemecká kolonizácia*) a 13.–17. századra tehető. Főképp a mesterségek szakszavai hatoltak be a szlovákba: *cech, cechmajster, garbiar, kušnier, dratva, hoblík, haviar, fárať, farba, golier, fláša, jarmok, furman*, de más tárgykörökhöz tartozó szavak is, mint *cverna, došikovat', fertuška, futro, fruštík, árešt, just, kasňa, mordovat', ratovat', prešovat', pucovat'* stb.

A Kárpátok vlach kolonizációja (*valašská kolonizácia*) több országot érint a 12.-17. század között. E pásztorkodással foglalkozó népcsoport nyelvéből kerültek a szlovákba a következő lexikális elemek: *bača, bryndza, cap, fujara, geleta, grúň, koliba, košiar, kl'ag, strunga, valach, bunda, putera, riava, salaš, vatra, žinčica*.

A szláv, szlovák magyar– magyar szlovák nyelvi kapcsolatok a magyarok Kárpát-medencében való megtelepedése óta több évszázadot ölelnek fel. A szláv hatás a magyar nyelv szókincsére a 10.–13. században erősebb, átfogóbb érvényű. E korai századokban feltételezhető bizonyos mértékű etnikai keveredés, kétnyelvűség is. A 13. század után a szláv szavak beáramlása a magyar nyelvbe kisebb mértékű, táji jellegű. Majd a mohácsi vészt követő etnikai mozgás eredményeképpen került a magyar nyelvbe a szláv nyelvekből újabb jelentősebb jövevényszó réteg.

A szláv–magyar etnikai és nyelvi érintkezés korai korszakában igen nehéz elkülöníteni teljes bizonyossággal a szlovák eredetű lexikális elemeket, hiszen a szláv nyelvek önálló nyelvvé formálódásának kezdeti időszakában az összsláv makrodialektusokban megkezdődött hangtani változások még hatottak, így az egyes szláv nyelvek még nem különültek el egymástól igen markánsan, egy-egy szó alakja igen hasonló (vagy teljesen azonos is) lehetett.

A SZLOVÁK NYELV HATÁSA A MAGYAR NYELVRE

a/ A mohácsi vész előtti korszak jövevényszavai

1. Gregor Ferenc véleménye szerint a mohácsi vész előtti időszakból meglehetősen nagy bizonyossággal szlováknak minősíthetők a következő kifejezések, amelyek évszámokkal is adatolhatóak. Tárgyköri megoszlásuk szerint:

-a mezőgazdaság tárgyköréhez tartozók *abajdoc* (=kétszeres gabona), *bacsa, kacska, kasza, kazal, lednek, paszkonca* (=hímkender, virágos kender), *pohánka* (=hajdina, tatárka)

-a természethez (ember, föld, fák, vadon termő növények): *bába, balin* (=halfajta), *bór* (=erdei fenyő), *lán* (= egy tábla szántóföld), *szemerek* (=fenyőfajta)

-az étkezés köréből: *homolya* (=gomolya), *morvány* (=süteményfajta, lakodalmi kalács)

-a hadi élet eleme a *puzdra* (= tegez, nyíltok).

2. A jövevényszók következő csoportját azon lexikális elemek képezik, amelyek– hangalakjuk alapján– korai kölcsönzések, azonban csak nyelvjárási szinten honosak. E körülménnyel magyarázható, hogy csak későbbi korszakból adatolhatóak. Pl.: *kalakócs* (=hólyagfa, *Staphylea pinnata*), *gulúz* (=halfajta, *Gobio vulgaris*, más vidéken *Gobio fluvitalis*), *iromba* (=kendermagos), *csevice* (=savanyúvíz).

3. Nagyobb számú mohácsi vész előtti korszakból származó jövevényszó van a magyar nyelvben, amelyek szlovák forrása nem igazolható teljes bizonyossággal, de nem is zárható ki. Pl: *bánya, bárány, barát, derék, henyél, jászol, kalitka, ketrec, macska, pakocsál* (=kigúnyol, megcsúfol, tréfál), *pászma* (=bizonyos számú fonalból álló köteg), *ösztöke* (=vasvégű bot az eke tisztítására), *retesz, sántál, széna, szuka, szuszék, tarhó, korsó*.

4. A jövevényszavak további csoportját képezik azok az átvételek, amelyek forrásaként a szlovák is számbajöhet mint alternatív lehetőség más szláv nyelv, esetleg nyelvek mellett. E csoportba elsősorban a földművelés, állattenyésztés tárgykörébe tartozó szavak sorolhatók. Pl.: *agár, barázda, borona, csoroszllya, ganéj, gereblye, gerendely, kalász, kalapács, kalapál, kapor, káposzta, póráz, retek*. Az élő természet tárgykörébe is viszonylag sok szó sorolható e csoporton belül: *berkenye, bolha, csipke, gát, gúzs, gilice, haraszt, kalista, kárász, lép, maráz, mocsolya, padmaly, ráró, turbolya* (=Anthricus), *varádics* (=Chrysantemum vulgare). Egyéb, különféle jelentéskörbe tartozó szavak: *acél, akó, cége, derék, gereben, hamut, kaloda, karácsony, kas, keszőce* (=savanyú levesféle), *kolbász, konyha, korec* (=régii ürmérték), *vacsora, varázsol, varsa, zátony, tanya, zsebrák*.

5. Gregor Ferenc külön csoportba sorolja azokat az 1526 után írásban előforduló szlovák jövevényszavakat, amelyekről feltételezhető, hogy már korábban honosak voltak a magyar nyelvben, hiszen egy-egy idegen kifejezés használata írásban gyakran jóval később rögzül. A 16. századból adathatók pl. a következő átvételek: *abál* (1561), *cséve* (1548), *babona* (1533), *esztováta* (=szövőszék, vetélő 1561), *jerke* (=fiatal nöstény juh vagy kecske 1590), *kulimász* (1564), *lazac* (1544), *lóránt* (=uzsonna 1597), *murva* (1553/1574), *nátha* (1533), *orda* (1548), *tatárka* (1533).

A magyar nyelv szlovák jövevényszavait illetően eltér a magyar és szlovák nyelvészek véleménye. Ez utóbbiak egyértelműen szlovák eredetűnek tartják a magyarban a mezőgazdasági terminológiát, az egyházi, állami és jogi terminológiát, a feudális államszervezet alapvető terminológiáját (Stanislav, J., Pauliny, E.). Pl: *király, ispán, kenéz, tárnok, udvar, nádor, udvarnok, asztalnok, dusnok, igric, gazda, megye, munka, parancsol, paraszt, szolga, gazda, inas, szabad, kamat, perel, dolog, poroszló, vádol, patvar, szavat, zálog, panasz, dézsma, kaloda, tömlöc, abrak, pénz, rend, barát, malaszt, isa* stb.

A magyar nyelvészek igen körültekintőek egy-egy jövevényszó átadó nyelvének meghatározásában. Számos, a felsorolt jelentéskörökhöz tartozó korai átvétel megvolt a déli és nyugati szláv nyelvekben is, így mélyreható elemzést kíván annak eldöntése, milyen hangalakú szót vett át a magyar. (V.ö. Melich J., Kniezsa I.munkáit.)

Némely szavak esetében vita tárgyát képezi, hogy szláv jövevényszóról van-e szó a magyar nyelvben, vagy fordítva, a szlovák vette át az adott szót a magyarból. Ilyenek pl. a *határchotár, peres-priš, szige-sigoť, vidék-d'ah*. A szlovák nyelvészek e szavakat egyértelműen szlovák eredetűnek tartják (Ondruš, Š., Doruľa, J.).

b/ A mohácsi vész utáni időszak – 16.–18. század

1. A mohácsi vész utáni századokban nagyobb biztonsággal állapítható meg, hogy az adott szó esetében szlovák volt az átadó nyelv, az írásban is rögzített előfordulásoknak köszönhetően. A következő, különböző tárgykörbe sorolható szavak sorolhatók ide: *babka*-levél (=babérlevél), *balaska* (=fokosféle kisbalta), *becska* (=hordó, faedény), *bojnyik* (=zsvány, útonálló), *borovicska, bujna* (=buja), *csinvat* (=szövetfajta), *dorozsba* (=vőfély), *filkó, fricska, gácsér, habán, hajnik, haluska, hornyák, hunya, kominár, kruspán* (=buzsus, puszpáng), *kukta, kupec, lekvár, merice* (=gabonamérték), *muska, ostyepka, pajor, pálinka, pampuska, pecsérke* (=gombafajta), *pitle* (=malomszita), *podlupka* (=nagylevelű zöldségféléből készített főzelék), *pupák, riska, róna, sandra* (=ocsmány, ronda, ringyó, szajha), *sarha* (=hóhér(legény), sintér), *siska* (=kemence), *stortnik* (=gabonamérték), *tulec* (=tarisznya), *uhorka, vátra, zákány* (=üledék, a sületlen kenyér, kalács szalonnás része), *zerna* (=öz).

2. A jövevényszavak következő csoportjánál számolni kell a szlovák eredet lehetőségével is, számuk ötszáz körül mozog: *babrál, bárcs* (=benedekfü, medveköröm), *cserpák* (=merítőedény), *kabát, karám, kolop* (=felső, filkó a kártyában, fickó), *komorna, kulimász* (=kocsikenőcs), *lészka* (=az aszalónak vesszőből font táblája, vesszőből font juhkosár), *lezsák*

(=semmirekellő), *lóka* (=pad, lóca), *patics* (=karó, vesszőfal, amelyet betapasztanak), *pesztonka* (=szárazdajka, (fiatal) cseléd lány), *petrence*, *povedál*, *pöszméte*, *rusznyák*, *vinkó*, *vodka*, *zajda* (=battyu, málna), *zsolna* (=zöld harkály).

A szlovákból is származtatható szavak egy része már kiveszett, kisebb hányada ma is megvan a köznyelvben, elsősorban tájnyelvi, nyelvjárási szinten.

3. A szlovákból is származtatható szavak szlovák eredetét számos esetben Gregor Ferenc kutatásai tisztázták. Az átadó nyelv meghatározásának nehézsége sok esetben abból adódott, hogy a magyarban a szlovák szó megfelelő jelentése korábban nem volt adatolható. Pl.: *dajna* (=tenyeres talpas nő), eredetibb alakjában *dojna* (=szoptató nő), *aja* (=kocsirúd) szlovák *oje*, *cservenyák* (=vargánya), *drapák* (=karcos bor), *druszlyák* (=tészaszűrő) kelet-szlovák *drušľak*, *dub* (=méhkas), szlk. *dub* (=tölgy), *hodi* (=búcsú), *hampor(a)* (=ótvár, kiütés, var), *klopacska* (=kopogó, kopogtató torony), *mazna* (=vézna, nyápic, mafla, ostoba, elkényeztetett), *mincér* (=körtés mérleg), *opálka* (=szakajtó, abrakoló kosár), *parenycica*, *pec* (=mészégető kemence), *polovnyik* (=feles bükköny), *poratka* (=szerjálás, szeres szolgálat), *potrimiska* (=semmirekellő, hízelgő, tányérnyaló), *rásztya* (=köménymag, Carum carvi), *ruda* (=érc), *závoz* (=meredek út).

4. Az északi megyék írásos emlékei jól dokumentálják a szlovák-magyar etnikai keveredés nyelvi viszonyait. Számos szlovák eredetű tájszóra mutattak rá Gregor Ferenc kutatásai. Pl.: *blacha* (=zár, lakat), szlovákban elterjedtebb a 'pléh' jelentése, *brecska* (=pálinkafőzés céljára összegyűjtött túlérett szilva, cefre), *budinki* (=körtefajta), *butelka* (=palack), *csaklós* (=csatlós), *csertáz* (=szid, káromol), *dolovál* (=homolít), *doloválás* (=szőlőbújtatás, homolítás), *holya* szlk. *hoľa*, *horcsica* (=vadrepce), *horec* (=tárnic), *horní* (=hegymester, hegybíró), *hruda* (=sajt), *jancsárka* (=csizmafajta), *juncsár* (=borjúpásztor), *kopanica* (=irtott földek), *kopaniczné* (=fizetség, adó az irtványért), *kuchár* (=szakács), *pecuh* (=kemencefűtő, kályhafűtő), *pekár* (=pék), *pokuta* (=büntetés, bírság), *polt* (=egy hasáb szalonna), *reményki* (=körtefajta), *szusénka* (=szárított gyümölcs), *tokár* (=esztergályos).

Nagy valószínűséggel ide sorolhatók még a *baranka*, *barelka*, *csomornycica*, *durnya*, *hercsoka*, *jarcsuha*, *javorník*, *krucskó*, *osztrojka*, *plyuhice*, *prasztkica*, *preszkura*, *psenicselka*, *rebrovka*, *rubnicsa*, azonban pontos származásuk csak a szlovák nyelvtörténeti és nyelvjárási szótárak elkészülte után tisztázható.

A MAGYAR NYELV HATÁSA A SZLOVÁK NYELVRE

A magyar jövevényszavak szlovák adaptációja számos hangtani problémát vet fel. A szlovák nyelv hangrendszerében nincsenek *ö, ő, ü, ű* labiális magánhangzók, az *a, e, o, é* magánhangzók artikulációja is némileg eltér. Ezeket a szlovák nyelv meghatározott szabályok szerint helyettesíti.

a,á

Szó belsejében a magyar labiális *a* a szlovákban is rendszerint *a*: *barnavý*, *gazda*, *majoršág*, *pajtáš*, *paripa* stb.

A köznyelvi magyar *a* helyén néhány esetben *o* is használatos: *chosen/chasen*, *chotár/chatár*, *komoráš/kamaráš*, *oldomáš/aldomáš*, stb.

Nem korai hanghelyettesítés eredményeként van jelen a magyar *a* helyén *o* a következő szavakban: *kolpaček/kalpaček*, *kormanki/karmanki*, *dežmo/dežma*, *káko/káka* szavakban.

Szóvégi helyzetben általában *a* van: *apa*, *balta*, *fajta*, *gazda*, *gerenda*, *paripa*.

Rendszerint megőrződik az *a* a magyarban egyaránt főnévként és melléknévként használatos szavak végén, amelyek a szlovákban hasonlóan főnévként (és melléknévként is) meghonosodnak: *barna*, *čonka*, *lusta*, *kurta*, *mafla* stb.

A magyar eredetű *á* rendszerint megőrződik (a szlovák nyelv rendszerének sajátosságai következtében rövidül): *áranda, árešt, fánka/fanka salaš/sálaš, vármed'a/varmed'a* , de mindig: *banovať, bantovať*.

Hosszú marad az *-ár* szóvégeben (a keletiszlovák nyelvjárások kivételével), bizonyára a szlovák *-ár* képző analógiás hatására is: *be'ár, gunár, husár, polgár, žandár*.

A középszlovákban azonban a magyar *-á* helyén *-ia* diftongus is található: *hajčiar, janičiar, šiator, mažiar, šiarkan*.

o,ó

Bármilyen helyzetű magyar rövid *o* a szlovákban is rendszerint *o*: *bolgár, fokoš, gomb, kopov, orság, solgabírov* stb.

Általában megmarad a magyar *ó* a szó belsejében: *aňóša, apóš, gól'a, górej, gróf*.

A középszlovák nyelvjárásokban az *ó* helyén *uo* diftongus is állhat: *gruof, nuota*. Az *aňouša, apouš, bout, gouľa* szavak *ou* magánhangzójáról Gregor Ferenc úgy véli, hogy magyar nyelvjárási alakok meghonosodásáról van szó.

A szóvégi pozícióban lévő magyar köznyelvi *ó*-t a szlovák többféleképpen adaptálja. Azokban a nyelvjárásokban, amelyek fonéma-rendszerében az *ó* megvan, a magyar *ó* megőrződhetett: *bagó, boravaló, cipó, fakó, hintó, kopó*. A keletiszlovák nyelvjárásokra jellemző a hosszú magánhangzók hiánya, ezért a szóátvételekben rövidül az *ó*, középszlovák nyelvjárásokban is megfigyelhető e jelenség, oka azonban morfológiai kényszer, vagy a ritmustörvény érvényesülése: *bago, čáko, čiko, bíro/biro, fako, forgo* stb.

Sokkal általánosabb azonban a magyar *ó* helyettesítése *-ou, -óu, -ov, -of* diftongusokkal ill. hangkapcsolatokkal: *ášov/ ášou, bagov/bagou, hajov/hajou/hajof, kopov/kopou/kopóv*. A keletiszlovák nyelvjárásokban az *-ol-oul-ov* reflexiókon kívül *-oll-oj* megfelelője is van a magyar *ó*-nak: *korsol, sabol, hajtol, kopol*.

Az *ó* helyén fellépő szlovák *a*-t Gregor Ferenc képzőcsere következményének tartja: *čáka, čika*.

e,é

A zárt szótagú magyar *e* leggyakoribb szlovák megfelelése *e*: *bejárromešter, bekeš/bekeč, beštelílek, be'ár, fejedelem, gerenda, herceg, remek*.

A 14.–15. századi átvételekben a magyar *e*-t a középszlovák és részben a keletiszlovák nyelvjárások *ä*-vel helyettesítik palatális mássalhangzó utáni pozícióban, amely a szlovák hangfejlődés eredményeként *-a*-ra változott. *Beňadik, be'ah, čara, kach, kaľavný, ľanča, ľarcha* stb.

A szlovák, morfológiai okokból, igyekszik kiküszöbölni az idegen eredetű *e* hangot szóvégi pozícióban. Némely esetekben azonban megmarad: *bešte, čale/čále, ejne, kave*.

A zárt szótagú hosszú magyar *é*-nek a szlovákban különböző reflexiói vannak, attól függően, mikor, mely vidéken került sor a szó átvételére. Ennek megfelelően az *é* megőrződhet-*bikavér, bukréta, bučuhét, éles*– de lehet a helyén *í, ia, á, a, ie*, ill. *ej* hangkapcsolat:

beštelílek, bíreš, emberšig, legiň, karsík, ketefík,– Dianiš, Ferienc/Ferenc, iliaš,–činčier, d'umbier, kaštieľ, ketieška, vidiek–bejleš, čátej, čibejs, ketejfk, rejteš. Mint ahogy a példák mutatják, egy azon szó több alakban is előfordul a szlovák nyelvjárásokban.

Szóvégi helyzetben az *é* megmaradhat, vagy *-év, -ev* hangkapcsolat helyettesíti: *čálé, haláslé, haláslév, had'malev kurtalev*.

ö,ő

A magyar köznyelvi *ö*-t szó belsejében rendszerint *e* helyettesíti: *belčov, čerega, erdeg(ata), geregiňa, ketefík, terkel*. Ritkábban *o* is előfordul az *ö* reflexiójaként: *Dord', d'ombír, erok, orek, kopen, tolčer*.

A kétfajta reflexió feltehetően a magyar nyelvjárások *e,ë>ö* labializáció hangváltozás nyomait örzi.

A magyar köznyelvi *ő* diftongus eredetű, a szlovák megfeleléseket e tény figyelmebevételével kell vizsgálni. Hangzóközi pozícióban az *-ő-* reflexiója rendszerint *-é:* *čéder, hedeštér, ketéfk, sékavý, tétés*. Ritkán előfordulhat *ó, o* reflexió is: *lőre>lóra/lora, Lőrinc> Lorinc*. A közép- és kelet-szlovák nyelvjárásokban ilyen esetben *ej* megfelelés is lehetséges: *čejder, čejš, ketejfk, sejkavý, téjtes*. E reflexiót Gregor Ferenc a magyar nyelvjárási alakokban az átvétel idejében meglévő diftongusokkal magyarázza.

Szóvégi pozícióban a magyar köznyelvi *ő* különbözőképpen realizálódik. A közép- és kelet-szlovákban leggyakrabban *-ou, -ov* a megfelelője: *belčou/belčov, bendov, kerul'ov, resel'ou/reselov, temetou/temetov*. Feltehetően az átvétel alapját képező magyar nyelvjárási szóalakok diftongust tartalmaztak. Későbbi átvételek a *ciberej, čengej, temetej, Nadvej, Kereštvej* féle alakok.

A magyar etnikummal máig szoros kapcsolatban élő szlovák nyelvjárásokban a szóvégi *ő* megfelelője *ó:* *gerhó, sereló, intézó, pengó, hütó*.

Az melléknevek *ő* végződését a szlovák nyelv a *-ný, -vý* képzővel helyettesíti: *bivný, kal'avný, meravý*.

u,ú

Szó belsejében mind az *u*, mind az *ú* rendszerint megmarad: *bunkov, cudar, čutka, dudáš, hurka, juhás, búboš, fičúr, gúňa, hajdúk*. Esetenként az *u* helyén a szlovákban *ú*, az *ú* helyén *u* áll: *bujtáš, bučuhét, bujdoš, furov, gunár, bajúz, huncút, kalafús*. E jelenségről Gregor Ferenc úgy vélekedik, hogy a rövidülés megtörténhetett már az átadó magyar nyelvben, míg a magánhangzó nyúlás rendszerint expresszivitás következménye.

A szóvégi *-u, -ú* korlátozott körülmények között, a kétnyelvű lakosság körében, hangutánzó kifejezésekben, vagy szakszavakban maradhat meg: *asu/asú, ba'u, čidu, šarju*.

ü,ű

A labiális *ü,ű* magánhangzókat a szlovák *u, i, í* magánhangzókkal adaptálja:

-bintetovať, díliš, fiember, fihadnad', fisersám, kinteš, míhel', šildov

-dumbier, d'und'a, eškut, kerul', mert'úk.

A szóvégi *-eu, -ou, -ev, -ov, -iv, -uv* reflexiók diftongust tartalmazó magyar nyelvjárási alakokra mennek vissza: *ferget'ü> ferget'ou/ferget'eu/ferget'ov/ferget'ív*.

i,í

Szó belsejében rendszerint mindkét magánhangzó megmarad a szlovákban: *bičak, cipov, čiga, kišasonka, kišbirov, bíbic, címer, čík*. A hosszú *í* esetében rövidülés is tapasztalható: *bíbic, birov, birovat', biršág, boritáš*.

A szlovák nyelv törekszik a szóvégi *i* kiküszöbölésére, így a jövevényszavakban szóvégi pozícióban leginkább expresszív, hangutánzó, hangfestő szavakban fordul elő: *bari, coky, čihy-puhy, incifinci*. Kétnyelvű környezetben előfordul személynevek becézett formáiban is: *Feri, Imri, Pišti, Jóži, Karči*.

A mássalhangzók adaptációja

A két nyelv mássalhangzórendszerének történeti fejlődése során eltérések mutatkoznak elsősorban a *g, h, ch* fonémák meglétében vagy hiányában. A szlovák nyelvészek a 12. századra teszik a *g>h* hangváltozást. Az ezt megelőző időszak magyar jövevényszavait a szlovák *h* hiányában *ch*-val helyettesíti: *chotár, chosen, chýr, t'archa, chitvaný, chitlen, kach*. A *h* kialakulása utáni szóátvételekben azonban megmarad a magyar *h* a szlovákban is: *hab, hadnad', hajdúk, hajnal, hajov, hintov, homok, hurka, husár*.

Ha a *g>h* változás előtti átvételekben *g* volt, törvényszerűen *h*-vá változott a szlovákban: *be'ah, sihoť*, a 12. század utáni jövevényszavakban azonban megőrződött: *bog'la, čavargov, gazda, gomb, jóság*.

Nyelvjárásokban a *g* helyére zöngétlen párja, a *k* kerülhet: *komba, kordon, króf*. Ennek fordítottja, amikor a *k* helyére *g* kerül, gyakoribb: *bugréta, gariga, gecela, galariž, galäbný*. Szóvégi helyzetben nem ritka a *-k>-ch* változás: *ciroch, hajdúch, hajloch, ibrich, kalpach*. Szó elején az *a, á, i (í)* elé protetikus *h-, j-* járulhat: *haldamáš, haláš, hišpán, jaršek/jaršík, jileš, jazer*. Némely esetekben azonban a nyelvérzék tévesen protetikus hangnak ítéli a szóeleji *h-t* és *j-t*: *erceg, impler, ordov, argaláš*.

Alaktani és szóképzési kérdések

E problémakörrel nem foglalkozunk behatóan, néhány fontosabb összefüggést mutatunk be Gregor Ferenc munkái nyomán.

A szlovákban szing. nominatívuszként honosodott meg néhány magyar függő eset. Szing. akkuzatívuszi alakok: *kanapét, kapcát, lašút, palcát, átrešt, kombinét, gólt*. Szing. genitívusz: *bukra, fara, fodra, sára, šarka*. Valamilyen határozói eset: *hazba, kapura*. Többes szám nominatívuszi alakok: *hajduk, katonák*.

A magyarban főnévként és melléknévként egyaránt használatos szavak melléknévi funkcióban az *-avý,-ový,-ný,-astý* honosító képzőkkel kerültek át a szlovákba: *abový, bambavý, barnavý, tarkavý, sejkavý/sejkastý, bivný*.

Képzőcserével kerülhetett *o* a szlovákban a magyar szóvégi *a* helyére: *apo, Kajlo, Šárgo, tarko*. Ugyancsak képzőcserével található esetenként a szóvégi *-ó* helyén *-a*: *čáka, čika, faka, furka, kapara*.

Alaktani analógia következményeként kerül a szóvégi *-e,-é,-i* helyére a szlovákban *-a*: *boca, čalamáda, čara, čemega, gecela, kečega, kefa, Erža, řapša*.

Némely esetekben a szóvégi *-i* megnyúlhat és *-k*-val bővülve kicsinyítő képzőre módosul: *báčik, fašlík, hazafík, čengetík*.

Más esetekben a szóvégi *-i* ejtése *j*-re módosul: *darvaj, lipicaj, čabaj(ka)*.

Szóvégi helyzetben az *-ú*-hoz járulhat *-ch* járulékhang, a szlovák *-úch* képzős szavak mintájára: *faťúch, kalant'úch*.

A mássalhangzóra végződő magyar főnevek is gyakran *-a* ragot kapnak, amelynek alapján ragozási paradigmába sorolhatók. Az *-a* morfológiai okokból, alaktani analógia hatására járul a mássalhangzóra végződő főnevekhez: *baganča, bitanga, čunta, fánka, kerta, aňóša, felešiga, kišasoňa*.

Más esetben a szóvégi magánhangzók eltűnnek: *kančug, bujdoš, intiz, kerul', čičer, genc*.

A magánhangzók adaptációja kapcsán már esett szó az *-ár,-iar,-ák,-iak* képzőkről, amelyek analógiájára a jövevényszavak eredeti *-a* magánhangzója megnyúlt: *bičák, bičiak, hajčiar, pokolvár, beliar, filiar, taňiar*.

Az *-ok,-ek* kicsinyítőképző igen produktív a szlovákban, a hasonló végű átvételek is deminutív alakokként viselkednek: *antalok/antalek, berek/berok, bilinček/bilinčok, cirok/cirek, herčok/herček*.

Tömegével kerültek a szlovákba *-áš (-aš),-oš (-uš)* képzős szavak, amelyek hatására az azonos szlovák képzők igen gyakorivá váltak: *árendáš, bundáš, čapáš, čardáš, dudáš, fujtáš, gaťáš, gubáš, pajtáš, talpaš, baboš, doboš, fokoš, kalapoš, šipoš, žoldoš*.

Frekvenciájukat növelték az *-s* képzős jövevényszavak is: *betlehemáš /betlehemaš/ betleheoš, bubnáš, čavargoš, frajerkáš, gambáš, pleváš*.

A sáfrányosok (vándorkereskedők) argójában *-ál* elemmel bővülve, *-áloš* formában válik szóképző elemmé: *bradáloš, členkáloš, kostáloš, kožáloš, noháloš, dváloš, osmáloš*.

A nagyon frekvenciát *-oš* képző analógiásan befolyásolt egyéb végződéseket is, így alakultak ki a következő alakváltozatok: *bialoš/báleš/beleš, biroš*.

A latin, ill. latin közvetítésű jövevényszavak *-us, -ius, -as, -es, -is, -os* nominatívusz szing. végződése a szlovákban függő esetekben lekopik. Ezért tartja valószínűnek Gregor Ferenc

azokat a szóalakokat illetően, amikor a szlovák –š-t a szlovák megőrzi, hogy magyar közvetítésről van szó, hiszen a magyarországi latinban az –s –š-nek hangzott: *apríliš, armáliš, augustuš, fiškáliš, funduš, kalariš/galariž, lampáš, magnáš, palatínuš, terminuš*.

A magyar –ó, –ő végű melléknévi igenevek hatással voltak a szlovák –cí, –ací deverbális képző aktivizálására, ennek eredményeként jöttek létre az *oracia zem* féle tükörfordítások, v.ö. szántóföld.

A szláv nyelvekben, így a szlovákban is gyakori szóképzési mód az univerbizáció. Magyar alapszóhoz gyakran járul e szóképzési mód révén –ka, –ák/-iak, –ek, –ec főnév-, –né, –ovo melléknévképző. Pl.: *basadohány>, bašák/bašiak, bocskorpénz> bočkorovo–bočkorné, biztosítótű> bistoška, csabai kolbász> čabajka, dobostorta> doboška, habarófa, habarókanál> habarka–habarec–babarek, jonatán alama>jonatánka, kapadohány>kapák, kármánkörte> karmanka–karmanky*.

Míg a magyarban a denominális igeképzés igen gyakori, a szláv nyelvekben, így a szlovákban korlátozott képzési mód. Az evés, ivás, dohányzás, vadászat, halászat tárgykörébe tartozó főnevekből rendszerint körülírással képeznek igét. Minden bizonnyal magyar hatással kell számolni a következő igék esetében: *kávovat', korhel'it', korhel'ovat', poháriť, pohárovat', čajovat', kartovat', loptovat', loptať, cimbalovat'*.

Számolni kell a magyar elváló igekötők hatásával a következő típusú kifejezéseknél: *preč darovat', preč venovat', preč vymit', hore dat', hore slúžiť, vjedno zvolat'* nyelvjárási *horstát', horzavolat', horziat', vileťet'* stb.

Külön figyelmet érdemelnek a tükörfordítások – az egyes szavaktól kezdve a különféle típusú szókapcsolaton, szószerkezeten át a szólásokig, közmondásokig. Néhány példa: *országház–orszácki dom, országút–orszácka cesta, tessék–nech sa páči, kárt vall–škodu vadlovať, egyenruha–rovnošata, vérbírság–krvný bíršág, fajankó–drevený Jano, ebek harmincadja–psi tridsiatok, helybenhagy–na mieste nechať*.

A szlovák nyelvújítás is támaszkodott egyebek mellett magyar mintákra. A Štúr korszak képződményei közül valók a következő példák: *ásvány–kopaniny, térkép–zemevidy, tájszólás–vidiečina, krajeslovo, krajomluva*.

E fejezet nem kimeríti ki a szlovák nyelv nyelvi kontaktusainak összetett jelenségét, csupán támpontot szándékozik adni a kérdésben való eligazodáshoz a szlavisztikai tanulmányokat folytatók számára.

AJÁNLOTT SZAKIRODALOM

Az I. és II. fejezethez:

FODOR István (szerk.): *A világ nyelvei*. Budapest, 1999.

HORÁLEK Karel: *Bevezetés a szláv nyelvtudományba*. Budapest, 1967.

KRAJČOVIČ Rudolf: *Slovenčina a slovanské jazyky*. Bratislava, 1974.

KRAJČOVIČ Rudolf: *Vývin slovenského jazyka a dialektológia*. Bratislava, 1988.

A III. fejezethez:

BUFFA Ferdinand: *Atlas slovenského jazyka III*. Bratislava, 1978.

BUFFA Ferdinand: *Atlas slovenského jazyka IV*. Bratislava, 1989.

FÜGEDI Erik–GREGOR Ferenc–KIRÁLY Péter: *Atlas slovenských nářečí v Maďarsku – Atlas der slowakischen Mundarten in Ungarn*. Budapest–Budapest, 1993.

GREGOR Ferenc: *Der slowakische Dialekt von Pilisszántó*. Budapest, 1958.

GYIVICSÁN Anna: *Anyanyelv, kultúra, közösség*. Budapest, 1993.

KIRÁLY Péter: *A kelet-szlovák nyelvjárás nyomtatott emlékei*. Budapest, 1953.

ONDRUS, Pavol: *Stredoslovenské nářečia v Maďarskej ľudovej republike*. Bratislava, 1956.

SIPOS István: *Geschichte der slowakischen Mundarten der Huta- und Hámor-Gemeinden des Bükk-Gebirges*. Budapest, 1958.

ŠTOLC Jozef: *Nárečie troch slovenských ostrovov v Maďarsku*. Bratislava, 1949.

ŠTOLC Jozef (a kol.): *Atlas slovenského jazyka I*. Bratislava, 1968.

ŠTOLC Jozef (a kol.): *Atlas slovenského jazyka II*. Bratislava, 1981.

ŠTOLC Jozef: *Slovenská dialektológia*. Bratislava, 1994.

ŽILÁKOVÁ Mária: *Nárečie troch slovenských obcí v Bakonyi*. Budapešť, 1986.

ŽILÁKOVÁ Mária: *Dynamika jazyka Slovákov v Maďarsku*. Budapešť, 2004.

A IV. fejezethez:

PAULINY Eugen: *Dejiny spisovnej slovenčiny I*. Bratislava, 1971.

BLANÁR Vincent–JÓNA Eugen–RUŽIČKA Jozef: *Dejiny spisovnej slovenčiny II*. Bratislava, 1974.

KIRÁLY Péter: *A kelet-közép-európai helyesírások és irodalmi nyelvek alakulása. A budai Egyetemi Nyomda kiadványainak tanulságai 1777–1848*. Nyíregyháza, 2003.

KRAJČOVIČ Rudolf–ŽIGO Pavol: *Dejiny spisovnej slovenčiny. Študijná príručka a texty*. Bratislava, 1992.

STANISLAV Ján: *Dejiny slovenského jazyka. Texty. III*. Bratislava, 1967.

ŽIGO Pavol (a kolektív): *Slovacikum. Kapitoly z dejín slovenskej kultúry*. Bratislava, 2004.

ZSILÁK Mária: *A szlovák szótárirodalom*. In: (szerk.) NYOMÁRKAY István–VIG István: *Kis szláv lexikográfia*. Budapest, 2005.

Az V. fejezethez:

DORULA Ján: *Slováci v dejinách jazykových vzťahov*. Bratislava, 1977.

GREGOR Ferenc: *Magyar–szlovák nyelvi kapcsolatok*. In: (szerk.) BALÁZS János: *Nyelvünk a Duna-tájon*. Budapest, 1989. 141-195.

GREGOR Ferenc: *A szlovák nyelv magyar elemeiből (Mutatványfüzet)*. Budapest, 1993.

HORÁLEK Karel: *Bevezetés a szláv nyelvtudományba*. Budapest, 1967.

(szerk.) Kiss Lajos–Nyomárkay István: *Segédkönyv a szlavisztikai szemináriumi gyakorlatokhoz Kniezsa István válogatott írásaiból*. Budapest, 1994.

(szerk.) KISS Lajos–NYOMÁRKAY István: *Segédkönyv a szlavisztikai szemináriumi gyakorlatokhoz Melich János válogatott írásaiból*. Budapest, 1995.

KNIEZSA István: *A magyar nyelv szláv jövevényszavai. I-II*. Budapest, 1974.

KRAJČOVIČ Rudolf: *Náčrt dejín slovenského jazyka*. Bratislava, 1971.

ONDRUS Pavel: *Slovenská lexikológia*. Bratislava, 1972.

PAULINY Eugen: *Dejiny spisovnej slovenčiny. I*. Bratislava, 1971.

STANISLAV Ján: *Slovanský juh. I-II. + térképmelléklet*. Bratislava, 1943.